

בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

מאת

יצחק כהן*

מאמר זה מנתח את המתח שבין תקנות סדר דין האזרחי הכלליות לבין תקנות המשפחה בכלל ואת המתח ביניהן בהליכי הגילוי המוקדם בפרט. המאמר מתמודד, פוזיטיבית ונורמטיבית, עם שאלת החלתם של הליכי הגילוי המוקדם הכלליים בבית המשפט לענייני משפחה. ההסדר השולל מבתי המשפט למשפחה את האפשרות למתן צו לגילוי מסמכים ועיון בהם עלול להוביל לפגיעה אנושה בבני משפחה, הנותנים אמון בבני משפחתם המנהלים את כספי המשפחה. עם פרוץ הסכסוך הם מוצאים את עצמם חסרי גישה למסמכים ואינם מכירים את היקף נכסי המשפחה. הסדר זה אינו מתיישב עם התכלית הראויה בבית המשפט למשפחה, על עודף הגילוי והשקיפות הראוי בו ועל השאיפה לסיים תיקים במהירות וביעילות. חלקו הראשון של המאמר עוסק בביקורת תאורטית על הצדקתן של הוראות החקיקה, המאפשרות לבתי המשפט למשפחה לסטות מסדרי דין. חלקו השני מציג את הבעייתיות בהוראות אלו בסוגיית גילוי המסמכים ואת פרשנותן והסתייגותן של ערכאות הערעור. החלק השלישי מתאר את המרד של בתי המשפט למשפחה בפרשנות זו. החלק הרביעי מבקר מרד זה ובוחר את השלכותיו הנורמטיביות הרוחביות. החלק החמישי בוחן לעומק את המצב המשפטי בכמה שיטות משפט ברחבי העולם ושואב מהן הצעות שיש בהן כדי לייעל את הליכי הגילוי המוקדם בבית המשפט למשפחה. הצעות אלו עשויות לתרום גם להרמוניה חקיקתית עם הסדרים אחרים בשיטת המשפט הישראלית.

מבוא. א. אופיו הייחודי של בית המשפט למשפחה ונגזרותיו; 1. הרקע ההיסטורי להקמתו של בית המשפט למשפחה; 2. היחס בין סדרי הדין בבית משפט למשפחה לסדרי הדין הכלליים; 3. סעיף 8(א) לחוק – מושב המפלט של בית המשפט למשפחה – ניתוח וביקורת. ב. הליך גילוי המסמכים; 1. הסדר גילוי המסמכים בבתי

* דוקטור למשפטים, מרצה בכיר, הפקולטה למשפטים הקריה האקדמית אונו. מורה מן החוץ בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית. תודתי נתונה לפרופ' דודי שוורץ ולשופט בית המשפט העליון יצחק עמית על הערותיהם המחכימות. וכן לקוראים האנונימיים ולמערכת כתב העת, אשר סייעו לי להוציא דבר מוגמר מתחת ידי. מאמר זה מבוסס על דברים שנשאתי בכנס השנתי השביעי של מרכז רקמן, אונו, בר אילן.

המשפט הרגילים; 2. הסדר גילוי המסמכים בבית המשפט למשפחה; 3. האם חל הסדר גילוי המסמכים הכללי בבית המשפט למשפחה? הלכת בוטח. ג. מרד בתי משפט למשפחה – מקורות נורמטיביים לאימוץ הליכי הגילוי המוקדם; 1. הוראות "קדם-המשפט" כמקור סמכות לגילוי מסמכים; 2. פיצול בין התנאים הפרוצדורליים לבין ההוראות הכלליות; 3. ציון המסמכים בתצהיר האימות; 4. סעיף 11 לחוק יחסי ממון כצינור אימוץ של הליך גילוי המסמכים; 5. הסנקצייה בעקבות הפרתן של הוראות גילוי מסמכים. ד. ביקורת על פסיקתם של בתי המשפט למשפחה; 1. קונסטרוקציות בתי המשפט למשפחה נדחות על ידי ערכאות הערעור; 2. ביקורת על אימוץ חלקים מסוימים בלבד מסדר הדין הכללי. ה. המשפט המשווה והצעות פתרון; 1. המשפט המשווה; 2. קריאה למתקין התקנות – אימוץ ההסדר הקיים במשפט המשווה ובבית הדין לעבודה; 3. מבתי משפט למשפחה לבתי המשפט הכלליים. סיוכום. סיום.

מבוא

במשך שנים רבות נוהלו מרבית ענייני המעמד האישי של משפחה אחת בכמה ערכאות: בית הדין הרבני עסק בהליך הגירושין גופו ובחלק מהסוגיות הנלוות אליו, בית משפט השלום עסק בענייני חזקה בדירת המגורים, בית משפט לנוער עסק בענייני הקטינים, ובית משפט המחוזי עסק בכל היתר. פיצול הדיון בענייני משפחה אחת בין הערכאות השונות מנע מכל שופט ושופט את התמונה המשפחתית הכוללת והקשה עליו ליתן פתרון מקיף ושלם. פיצול זה יצר גם כפל התדיינויות והאריך את דרכם של בני הזוג אלי סיום הסכסוך. בשנת 1995 נחקק חוק בית המשפט לענייני משפחה,¹ ומכוחו הוקמו בתי משפט לענייני משפחה בישראל. כל הסמכויות הנוגעות לאותה משפחה רוכזו בערכאה אחת. בד בבד עם הקמת בתי המשפט התעורר הצורך להסדיר את סדרי הדין שינהגו בבתי משפט אלו. תקנות סדר הדין האזרחי,² המסדירות את הפרוצדורה הדיונית ברוב ההליכים בישראל, לא התאימו לסכסוכים משפחתיים. לכן הוחלט לשלב בתקנות הכלליות חלק ייחודי אשר הותאם לצרכיו המיוחדים של הסכסוך המשפחתי.³ מאמר זה ינתח את המתח שבין התקנות הכלליות לבין תקנות המשפחה בכלל ואת המתח ביניהן בהליכי הגילוי המוקדם בפרט. המאמר יתמודד עם שאלת החלתם של הליכי הגילוי המוקדם הכלליים בבית המשפט לענייני משפחה (להלן – בית משפט למשפחה). המאמר גם יבחן את סוגיית גילוי המסמכים במשפט המשווה. לצורך כך יחולק המאמר לחמישה חלקים: חלקו הראשון יעסוק בביקורת תאורטית על הצדקתן של הוראות החקיקה, המאפשרות לבתי המשפט למשפחה לסטות מסדרי דין ומדיני ראיות. חלקו השני יציג את הבעייתיות בהוראות אלו בסוגיית גילוי המסמכים, ועקב כך את

1 חוק בית המשפט לענייני משפחה, תשנ"ה-1995, ס"ח 393 (להלן – החוק).
2 תקנות סדר הדין האזרחי, תשמ"ד-1984, ק"ת 2220 (להלן – התקנות).
3 חלק ג' 1 לתקנות סדר הדין האזרחי (להלן – תקנות המשפחה).

דין ודברים ותשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

פרשנותן והסתייגותן של ערכאות הערעור. החלק השלישי ינתח את התמודדותם של בתי המשפט למשפחה עם פרשנות זו, הכובלת את ידיהם בסוגיית גילוי המסמכים. החלק הרביעי יבקר את דרך התמודדותם של בתי המשפט למשפחה ויטען כי היא חותרת למעשה תחת פסיקת ערכאות הערעור. החלק החמישי יבחן את המצב המשפטי בסוגיה זו בכמה שיטות משפט ברחבי העולם. לאור שיטות אלו אציע פתרון שיהיה בו כדי לייעל את הליכי הגילוי המוקדם בבית המשפט למשפחה וגם כדי לתרום להרמוניה חקיקתית. המאמר כולו ילווה מפרק לפרק במטפורה ומשל, אשר יסייעו בידי להנהיר ולחדד את המצב המשפטי הקיים, את ביקורתית כלפיו ואת המלצותיי לתיקונו.

אקדים ואומר כי ההסדר הקיים כיום במשפט הישראלי – השולל מבתי המשפט למשפחה את האפשרות למתן צו לגילוי מסמכים ועיון בהם, והשולל הטלת סנקציות על צד המסתיר מסמכיו – עלול להוביל לחוסר צדק ולפגיעה ניכרת בחלק מבני המשפחה. אותם בני משפחה, הנותנים אמון בבני משפחתם ומפקידים בידיהם את ניהול עסקיה של המשפחה, עלולים למצוא את עצמם בנחיתות דיונית. הללו נמנעים במודע, או מחוסר מודעות, מלשמר מסמכים, מלתעד פעילויות פיננסיות ועוד. עם פרוץ הסכסוך הם מוציאים את עצמם חסרי אונים בגלל היעדר גישתם למסמכים ומשום שאינם מכירים את היקף נכסי המשפחה. בסכסוך בין בני זוג הדבר עלול ליתן יתרון דיוני רב בידי בן הזוג המנהל את כספי המשפחה ועסקיה. ספק רב אם ההסדר הקיים כיום מתיישב עם תכלית הקמתו של בית המשפט למשפחה. ספק רב אם הפתרונות שיצרו הערכאות הדיוניות הולמים וראויים בשיטה הדיונית. מהו אפוא הפתרון הראוי והרצוי בסוגיית גילוי המסמכים? בנושאים אלו יעסוק מאמר זה.

בית המשפט העליון הישראלי פירש את ההסדר התחיקתי כשולל מבתי המשפט את הסמכות להענקת צווי גילוי ועיון וכשולל את הסמכות להפעיל סנקציות כדוגמת מחיקת כתבי טענות. פרשנות זו כובלת את ידיהם של בתי המשפט ומונעת מהם להגיע לחקר האמת ולפתור סכסוכים ביעילות לאור הצדק. הדבר אינו מתיישב עם התכלית הראויה בבית המשפט למשפחה – להגיע לפתרון מהיר ומוסכם על הצדדים ככל האפשר. צד שאיננו זוכה לראות את מסמכיו של הצד האחר מתבצר בעמדתו, אינו מוכן להתפשר ומסרב להשלים עם הכרעה משפטית הניתנת על סמך יריעה חלקית. במאמרי אתמודד עם הסדר זה ואטען כי ראוי לתת עודף סמכויות דווקא לבתי המשפט למשפחה, אף יותר מהמקובל בבתי משפט הרגילים. עודף סמכויות לבתי המשפט גם ימנע התכתשויות של בני המשפחה טרם פרוץ הסכסוך על שמירת מסמכיהם, ככל שאכן יובטח להם כי מערכת המשפט תעניק להם הגנה ביום סגריר. במאמרי אטען כי יש להפקיד סמכויות אלו בידי בית המשפט למשפחה במסגרת חקיקה מפורשת ולא במסגרת שיקול הדעת של כל ערכאה וערכאה. הצעתי זו שואבת השראה מהמצב המשפטי הקיים בשיטות משפט ברחבי העולם, כפי שאראה בפרק החמישי של המאמר.

א. אופיו הייחודי של בית המשפט למשפחה ונגזרותיו

1. הרקע ההיסטורי להקמתו של בית המשפט למשפחה

כאמור במבוא, דיון בסכסוך משפחתי אחד פוצל לכמה ערכאות. כדי לפתור פיצול זה מונתה ועדת שיינבוים, והיא המליצה לרכז את כל הדיונים בסכסוך משפחתי אחד בערכאה אחת. ההמלצות הונעו מהרעיון: "משפחה אחת – שופט אחד". בדוח הוועדה צוין כי כל סכסוך משפחתי שמגיע לבית משפט מלמד על מחלה עמוקה יותר ברקמה המשפחתית. לפיכך אין להסתפק בהכרעה נקודתית כי אם בטיפול מקיף.⁴ במבוא להצעת חוק לתיקון דיני המשפחה⁵ צוטט החלק האופרטיבי של דוח הוועדה, שלפיו: "ריכוז סמכויות ייעל את המערכת, ימנע כפילויות בדיון ובהכרעות שיפוטיות, יאפשר פתרון שיטתי ומגובש יותר, יקצר את ההתדיינויות וכפועל יוצא יביא לפתרונות טובים יותר".⁶ מיד לאחר מכן נחקק חוק בית המשפט לענייני משפחה. החוק מדגיש את ייחודה של הערכאה: תיקיה של משפחה אחת ירוכזו ויידונו בידי שופט אחד כדי להבטיח ראייה גלובלית של כל סכסוך.⁷ ליד בית המשפט פועלת "יחידת סיוע" ועוד.⁸ הקמת בית המשפט למשפחה לא באה להתמודד כלל עם שאלת הדין המהותי. זה נקבע בחוקים רבים.⁹ החוק דן עוסק בעיקר בהיבטים הדיוניים.¹⁰ החוק מסמיך את שר המשפטים לקבוע כי בית משפט שלום מסוים ישב כבית משפט למשפחה.¹¹ הווה אומר, בית המשפט למשפחה הוא חלק בלתי נפרד ממערכת בתי המשפט הרגילים, בשונה מבתי הדין למיניהם.¹² למרות זאת החוק מסמיך את שר המשפטים להסדיר סדרי דין ייחודיים

- 4 משרד המשפטים, דוח הוועדה לבחינת יישום דיני המשפחה (תשמ"ו), בעמ' 18-19 (להלן – ועדת שיינבוים). הדברים צוטטו בלא מעט פסקי דין, ואחד הבולטים הוא רע"א 6558/99 חבס נ' חבס, פ"ד נד(4) 337, בעמ' 342 (להלן – עניין חבס).
- 5 הצעת חוק לתיקון דיני המשפחה (ריכוז סמכויות השיפוט), תשנ"ה-1994, ה"ח 152.
- 6 דוח ועדת שיינבוים (לעיל, הערה 4) בעמ' 13.
- 7 סעיף 6 לחוק בית המשפט לענייני משפחה.
- 8 סעיף 5 לחוק בית המשפט לענייני משפחה.
- 9 כגון חוק הכשרות המשפטית והאפורופסות, תשכ"ב-1962, ס"ח 120; חוק לתיקון דיני המשפחה (מזונות), תשי"ט-1959, ס"ח 72; חוק הירושה, תשכ"ה-1965, ס"ח 63 ועוד.
- 10 ראו: דן ארבל ויהושע גייפמן "חוק בית-המשפט לענייני משפחה, תשנ"ה-1995", הפרקליט מג (תשנ"ז) 431.
- 11 סעיף 2 לחוק בית המשפט לענייני משפחה.
- 12 ראו למשל: ע"א 328/67 שרפסקי נגד שרפסקי, פ"ד כב(1) 277. שם נקבע כי העברת תיק מכח סעיף 79 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], תשמ"ד-1984, ס"ח 198, מבית המשפט השלום או המחוזי לבית הדין הרבני נחשבת פסק דין, והערעור עליה הוא בזכות אף על פי שזו החלטת ביניים במהותה. זאת משום שהתיק יצא את מערכת בתי המשפט הרגילה, ואף הערעור עליו לא יחזירו אליה.

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

בבית המשפט לענייני משפחה.¹³ ואכן, שר המשפטים "שתל" בתוך התקנות הכלליות סדרי דין מיוחדים בבית המשפט למשפחה.¹⁴ הללו מושתתים על היסודות האלה: המערכת המשפטית היא דינמית ומצריכה פתרונות מידיים; עיכוב במתן החלטה עלול לגרום נזק שאינו ניתן לתיקון; ההחלטות אמורות להינתן על סמך אינפורמציה מעודכנת ומהימנה; ראוי להביא לניצול מרבי את האפשרויות לפתרון סכסוכים קודם ניהול המשפט.¹⁵

כדי לסבר את האוזן ולהנהיר את המצב המשפטי אשתמש במטפורה הזאת: מסילות רכבת סדר הדין האזרחי הן מסילות ברזל העשויות פלדה. הן קיימות זה שנים רבות.¹⁶ הן רחבות מאוד, נוקשות ועוברות תיקונים מעת לעת. מסילות אלו הן סדרי הדין והן נושאות את רוב רובן של רכבות ההליכים בישראל. הרכבות השונות הן ענפי המשפט השונים, אולם כולן נוסעות על אותן המסילות ופועלות על פי אותם סדרי דין. בני זוג וילדיהם שנקלעו לנסיעה ברכבות הכלליות לא קיבלו את היחס הראוי להם. הם נאלצו לנסוע על גבי אותן מסילות נוקשות שלא הותאמו להם במיוחד. בנוסף, בנסיעה אל עבר היעד הנכסף נאלצו בני המשפחה לעבור מרכבת לרכבת – מרכבת השלום לרכבת המחוזי ומשם לרכבת ה"דתית" וחוזר חלילה. לא אחת היה עליהם להיפרד מילדיהם ולשלוח אותם ברכבת הנוער. טלטלות הדרך במסילות הכלליות לא היטיבו עם בני המשפחה. המצוקה גברה. כרגיל בישראל הוקמה ועדה. בשנת 1995 הוחלט לאמץ את מסקנות הוועדה ולצרף רכבת חדשה למערך הרכבות הקיים בישראל – רכבת המשפחה. לכל משפחה ניתן קרון נפרד. לרכבת זו הותאמו מסילות סדרי דין ייחודיות, צרות יותר ועדינות יותר, וכך נוסעיה הרגישים לא יסבלו מטלטלות הדרך.

13 בין המלצות ועדת שינבויים נכללה המלצה למסגרת פרוצדורלית שונה. ראו: דוח ועדת שינבויים (לעיל, הערה 4) בעמ' 24. כמו כן ראו: ארבל וגייפמן (לעיל, הערה 10) בעמ' 444. גם בית המשפט העליון במדינת פלורידה הקים ועדה בשנת 1992, שתמליץ על סדרי דין ייחודיים בבית המשפט למשפחה, השונים מסדרי הדין הכלליים. ראו: Michael L. Hastings and George S. Reynolds, "The New Family Law Rules - What You Must Know", 70 Fla. Bar J. (1996) 14.

14 תקנות סדר הדין האזרחי (תיקון מס' 3), תשנ"ה-1995, ק"ת 1946.

15 ראו למשל: תמ"ש (משפחה ת"א) 12631/00 מנדלסון (בומבך) נ' בומבך, פסקה 9 לפסק הדין (פורסם בנבו, 14.12.2001) (להלן – עניין בומבך). ואלו גם המטרות המקובלות בשיטות המשפט השונות ביסודן את בית המשפט למשפחה, כך למשל באריזונה: Norman J. Davis, "A Reference Guide to the New Family Court Rules", AZ Attorney (2006) 42, pp.42-43. "The new family court rules were designed to reduce the harm to families and children that is inherent in civil litigation, to more closely fit the needs of families in conflict, to simplify and reduce unnecessary delays in court proceedings, and to bring a less adversarial and more problem-solving approach to family disputes".

16 תקנות סדר הדין האזרחי הותקנו עוד בשנת תשכ"ג-1963, וכעבור כעשרים שנה התגלגלו לצורתן הנוכחית. ראו: תקנה 530 לתקנות סדר הדין האזרחי.

אופיו המיוחד של הסכסוך המשפחתי אמור לעצב את סדרי הדין בבית המשפט למשפחה. אופי זה אמור להשפיע על הגישה הדיונית שלפיה יפורשו ויופעלו כללי הדיון בהליכים בבית משפט זה. לשם בחינת הגישה הדיונית הראויה בבית המשפט למשפחה ראוי לבחון בפרספקטיבה רחבה יותר את השיטה הדיונית הקיימת בהליכים הכלליים בשיטה הישראלית. ובכך, השיטה הדיונית המקובלת מקדמת דנא בשיטה הישראלית היא השיטה האדוורסרית. שיטה זו נשאבת מהשיטה האנגלית-אמריקאית והיא נשענת על התפיסה כי יש להפקיד את מערכת ניהול ההליך בידי בעלי הדין.¹⁷ השיטה מבוססת על כללים ברורים ואחידים שתכלית בריאתם היא לכבול את התערבותו של בית המשפט. שיטה זו מניחה כי תנאים אלו יביאו לפריסה רחבה יותר של המסכת העובדתית בפני בית המשפט.¹⁸ לעומת זאת הגישה האינקוויזיטורית, המאפיינת את שיטות המשפט הקונטיננטליות, גורסת כי הדרך הטובה יותר לגילוי האמת טמונה בהפקדת ניהול ההליך בידי בית המשפט.¹⁹ גישה זו מאפשרת לשופט התערבות רחבה יותר בניהול ההליך. החל משנות התשעים, בין היתר בהשפעת המהפכה החוקתית והחלת עקרונות תום הלב, חל בשיטה הישראלית כרסום ביסודות האדוורסריים הקלאסיים תוך אימוץ יסודות אינקוויזיטוריים.²⁰ כזהו למשל הליך הדיון המהיר,²¹ פרי דיוני הוועדה המייעצת לסדר דין אזרחי, ובו מחויבים בעלי הדין לגבות טענותיהם בתצהיר ולצרף מראש את כל מסמכיהם. הליכי הגילוי המוקדם הופקעו מיזמתם של בעלי הדין, ותצהור כתיב הטענות בא למנוע מהם להכחיש טענות אמתיות.²²

הרציונל המרכזי המנחה את הפעלת הכללים הדיוניים בבתי המשפט הכלליים הוא אפוא גילוי האמת, הצבת הפלוגתאות השנויות במחלוקת ביו הצדדים, מהותן, בירורן וההכרעה בהן.²³ לעומת זאת מול עיני מעצבי ההסדר בבית המשפט למשפחה עומדת משפחה ולא "בעלי דין יריבים". משפחה זו תמשיך לחיות יחד, הן במהלך ההליך המשפטי והן לאחריו. התכלית המרכזית של בית המשפט למשפחה איננה בירור הפלוגתאות כי אם פתרון כולל, מהיר ויעיל של הסכסוך בדרך שתהיה, ככל האפשר,

17 ראו למשל: John H. Langbein, "The German Advantage in Civil Procedure", 52 U.

John C. Reitz, "Why We Probably Cannot Adopt"; *Chi. L. Rev.* (1985) 823

.the German Advantage in Civil Procedure", 75 *Iowa L. Rev.* (1990) 987

18 ראו: דודי שוורץ, סדר דין אזרחי - חידושים, תהליכים ומגמות (תשס"ז) בעמ' 41.

19 Richard Eggleston, "What is Wrong with the Adversary System?", 49 *ALJ* (1975)

428; Arthur R. Miller, "The Adversary System: Dinosaur or Phoenix", 69 *Minn. L.*

Rev. (1984) 1

20 שורץ (לעיל, הערה 18) בעמ' 50.

21 תקנות סדר דין האזרחי (תיקון מס' 5), תשס"א-2001, ק"ת 820.

22 ראו פרק ט"ז: תובענות בסדר דין מהיר, תקנות 214-א-214 טז לתקנות.

23 בעניין זה ראו: תקנות 92 ו-524 לתקנות סדר הדין האזרחי. כמו כן ראו: שוורץ (לעיל הערה

(18) בעמ' 98, וכן דבריו של קרייני (להלן, הערה 66).

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

מוסכמת על הצדדים.²⁴ פתרון מוסכם הוא חיוני לשם התמודדות עם המאפיין האמוציונלי של סכסוכים אלה, ובעיקר הואיל ומדובר במערכות יחסים מתמשכות הרבה מעבר להליכים המשפטיים. דומה כי אופי הסכסוך המשפחתי ותכלית זו של בית המשפט למשפחה אינם מתיישבים עם השיטה האדוורסרית הקלאסית.²⁵ אופיו של סכסוך זה וייחודו מחייב לכאורה התערבות-יתר של בית המשפט הן באיסוף הראיות והן בניהול ההליך.²⁶ הגם שנכון יותר לבחון כל כלל דיוני בפני עצמו, האם הוא מקדם את התכלית העומדת ביסוד הקמתו של בית המשפט לענייני משפחה אם לאו?

24 ראו הצעת חוק לתיקון דיני המשפחה (ריכוז סמכויות השיפוט) והטקסט הסמוך להערה זו, וכן עניין חבס (לעיל, הערה 4). בשיטות המשפט השונות מטרות אלו מופיעות כחלק מדבר החקיקה, למשל בשיטת המשפט בקנדה: Nova Scotia Civil Procedure Rules, N.S. Reg. 70.01 (Can.). "The purposes of this Rule are: (a) to secure the just, speedy and inexpensive resolution of family law issues; (b) to provide a less adversarial, more participatory and understandable process to assist the parties to arrive at fair and durable resolutions; (c) to reduce conflict and tension amongst family members during the process of resolving disputes and to encourage parties to resolve disputes amicably; and (d) where a child is involved, to assure the best interests of the child procedurally, as well as substantively." (להלן – חוק הפרוצדורה האזרחית של נובה סקוטיה, קנדה).

25 כאשר "טבעו של סכסוך בין בני-זוג, שרוב רובו בותר ואפס קצהו בגלוי. [...] התמונה הנוצרת לעיני בית המשפט עלולה להיות מרוסקת ומעוותת ובלתי נאמנה למציאות לחלוטין..." ע"א 410/80 ברזני נ' ברזני, פ"ד לה (2) 317, בעמ' 322 (להלן – עניין ברזני). השופט טירקל חזר על דבריו אלו גם ברע"א 6810/97 בן שושן נ' בן שושן, פ"ד נא (5) 375, בעמ' 377 (להלן – עניין בן שושן). כך רואה זאת גם המחוקק בקליפורניה בקבעו בחקיקה עצמה כי: CAL. FAM. CODE. § 2100 (b): "Sound public policy further favors the reduction of the adversarial nature of marital dissolution and the attendant costs by fostering full disclosure and cooperative discovery" (להלן – חוק המשפחה של קליפורניה).

26 ראו: ארבל וגייפמן (לעיל, הערה 10) בעמ' 438. וכן Langbein (לעיל, הערה 17) בעמ' 830, הכותב: "From the standpoint of comparative civil procedure, the most important consequence of having judges direct fact-gathering in this episodic fashion is that German procedure functions without the sequence rules to which we are accustomed in the Anglo-American procedural world. The implications for procedural economy are large. The very concepts of 'plaintiff's case' and 'defendant's case' are unknown. In our system those concepts function as traffic rules for the partisan presentation of evidence to a passive and ignorant trier. By contrast, in German procedure the court ranges over the entire case, constantly looking for the jugular... for the issue of law or fact that might dispose of the case. Free of constraints that arise from party presentation of evidence, the court investigates the dispute in the fashion most likely to narrow the inquiry"

2. היחס בין סדרי הדין בבית משפט למשפחה לסדרי הדין הכלליים

בתחילת תקנות המשפחה מופיעה תקנה המסדירה את היחס הפורמלי בין תקנות המשפחה לתקנות הכלליות:

258ב. (א) הוראות פרק זה יחולו על תובענות שנדונות בבית המשפט לעניני משפחה [...]

(ב) הגדרות והוראות אחרות שבתקנות אלה יחולו על תובענות בעניני משפחה ככל שאינן סותרות חלק זה, ובשינויים המחוייבים לפי הענין.

סעיפה הראשון של ההוראה מגדיר וקובע כי סדרי הדין שיפורטו להלן הם שיחולו בבית המשפט למשפחה – אכנה זאת ההסדר הספציפי. סעיפה השני של ההוראה קובע כי התקנות הכלליות יחולו בבית המשפט למשפחה ככל שאינן סותרות את תקנות המשפחה – אכנה זאת ההסדר השיורי.

אם אשוב למטפורת רכבת המשפחה אומר כי בשל הרצון להפעיל רכבת זו מיד, הוחלט למקם את פסי מסילותיה בינות לפסי המסילות הכלליות (מסילות סדר הדין האזרחי). נקודת המוצא של הרכבות היא אותה נקודה: כתב התביעה. גם תחנתן הסופית היא אותה תחנה: הענקת הסעד. הרכבות נוסעות באותה הדרך ואף עוצרות באותן התחנות, אלא שלכל אחת מהן מסילות משלה. כאשר מגיעה רכבת המשפחה למקטעי דרך שבהם עדיין לא הונחו בשבילה מסילות ייחודיות, היא תפתח את גלגליה אל עבר המסילות הרחבות יותר ותיסע על גביהן. על מסילות אלו תימשך נסיעתה עד אשר תגיע שוב למקטע דרך שבו נסללו בשבילה מסילות ייחודיות. או אז תקפל היא את גלגליה ותתכנס למסילותיה הצרות יותר. וכך תמשיך הרכבת את דרכה במקטעים הבאים אל עבר יעדה הסופי.

לטעמי, הבחירה לשלב את פסי מסילות רכבת המשפחה בינות לפסי מסילות רכבות סדר הדין האזרחי כדי להיעזר באחרונות במקטעי הדרך החסרים, היא נכונה ויעילה. כלומר, בשילובן של תקנות המשפחה כפרק בתוך תקנות סדר דין אזרחי, לרבות הוראה הקובעת כי במקומות שאין הוראות ייחודיות יש לפנות להוראת הכלליות, יש מן היעילות. אם אשווה זאת לשילובה של רכבת ייחודית אחרת במערך הרכבות בשיטה הישראלית, הלא היא רכבת דיני העבודה, תוסיף ותתחדד היעילות בהסדר דיני המשפחה. בדיני העבודה החליט המחוקק להניח פסי מסילות חדשים לחלוטין, בנפרד מפסי מסילות סדר הדין האזרחי ולא בינותיהם. הדבר הזקיקו להניח את כל מסלול המסילות מחדש מבלי לנצל את האפשרות להיעזר במסילות הקיימות זה עשרות בשנים.²⁷ העושר

27 מלבד הפניות בודדות בתקנות בית הדין לעבודה (סדרי דין), תשנ"ב-1991, ק"ת 345. ראו למשל: תקנות 53 ו-129.

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

המשפטי שהצטבר ומצטבר סביב תקנות סדר הדין האזרחי, התקדימים המשפטיים, שינויי חקיקה ותיקוני חקיקה, נמנעים מלחולל ישירות על המסגרת הדיונית בבית הדין לעבודה. התוצאה היא כי מעת לעת מתקיים בבית הדין הליך הנוגע להיבטים דיוניים, שהיה עשוי להתייטר לו שולבו תקנות בית הדין לעבודה בתקנות הכלליות.²⁸ לעומת זאת בבית המשפט למשפחה בחר מתקין התקנות לשלב את מסילות רכבת המשפחה בינות למסילות הקיימות ולהיעזר בניסיון.²⁹ דומני כי זהו ההסדר היעיל, הגם שעדיין אינו מושלם, למצער בהליכי גילוי המסמכים, כפי שאטען לקמן.

3. סעיף 8(א) לחוק – מושב המפלט של בית המשפט למשפחה – ניתוח וביקורת

עד כאן תיארתי את השתלבותו של מערך סדרי הדין בבית המשפט למשפחה במערך סדרי הדין הכללי, בתוספת סדרי דין ייחודיים לו לעצמו. המחוקק הראשי ומתקין התקנות לא הסתפקו בכך וראו לנכון לצייד את שופטי בית המשפט למשפחה בהוראה נוספת וחשובה, הלא היא הוראת סעיף 8(א) לחוק, הקובעת:

8. (א) בכל ענין של דיני ראיות וסדרי דין, שאין עליו הוראה אחרת, לפי חוק זה, ינהג בית המשפט בדרך הנראית לו הטובה ביותר לעשיית משפט צדק; אין בהוראה זו כדי לגרוע מכללי חסיונות עדים או כללי ראיות חסיונות.

28 ראו למשל: בג"ץ 1520/94 שלם נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד מח(3) 227. שם הגיעה עד בג"ץ השאלה אם ערעור על החלטת רשם בית הדין האזורי היא בזכות או ברשות. בית הדין הארצי קבע כי הערעור הוא ברשות. בג"ץ הפך החלטתו וקבע כי אכן המחוקק סתם ולא פירש העניין בסעיף 27(ב) לחוק בית הדין לעבודה, תשכ"ט-1969, ס"ח 70, ולכן יש למצוא את התשובה בסעיף 27(א) לחוק, וממנה עולה כי הערעור הוא בזכות, כהוראת סעיף 96(ב) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב]. כך למשל התקבל לאחרונה צו בתי המשפט (סוגי החלטות שלא תינתן בהן רשות ערעור), תשס"ט-2009, ק"ת 1116, שמטרתו ייעול מהלך הדיון וקיצורו. הצו קובע כי לא תינתן רשות ערעור על החלטות ביניים מסוימות. צו זה איננו מוחל ישירות בבית הדין לעבודה משום שהוא אינו חלק ממערכת בתי המשפט, ואין לנו אלא להצטער על כך.

29 בדרך זו פעל המחוקק באריוונה ומאותם שיקולים. ראו: Davis (לעיל, הערה 15) שם: "Although the Committee on Rules of Procedure in Domestic Relations Cases was established by the Supreme Court to accomplish these goals by drafting new rules, the Committee had no desire to make wholesale changes to the civil rules simply for the sake of change. Indeed, years of research, debate, and drafting by many eminent legal scholars at the national and state levels went into the creation and evolution of the civil rules. Much discussion by the Committee focused on the need to stay true to concepts in the civil rules where it made sense to do so, and to reap the concomitant benefit of literally thousands of past and future appellate decisions interpreting these rules."

על סעיף זה הוסיף מתקין התקנות את הצלע השלישית של תקנה 258ב, הקובעת:

(ג) בית המשפט רשאי לסטות מהוראות שבפרקים אחרים שבתקנות אלה למעט פרק כ"ב, ולנהוג בדרך הנראית לו הטובה ביותר לעשיית משפט צדק...

הרציונל ביסוד הוראות אלו מתיישב היטב עם הרציונל שביסוד הקמתו של בית המשפט למשפחה, כדלעיל. כדי להגיע להכרעה מהירה וצודקת כנדרש בסכסוך משפחתי, וכדי להגיע לפתרון מוסכם ככל האפשר, יש צורך לשחרר את השופט מכבלי סדרי הדין ודיני הראיות. סדרי הדין הכלליים מתבססים על נורמות מסוג כללים, שמטרתם אחידות וודאות בהליך המשפטי.³⁰ מטרתן אלו הופכות את סדרי הדין לנוקשים. היעדר הגמישות עלול לגרום כי ראיות חיוניות לא יגיעו לעיונו של השופט. חשש זה מתגבר בסכסוך המשפחתי, המתאפיין בהיעדר תיעוד, היעדר מסמכים ובהיעדר נכונות מצד עדים פוטנציאליים להיות חלק מהסכסוך המשפחתי. הוראת סעיף 8(א) לחוק עשויה לסייע בידי השופט להתערב בהליך ולהתגבר על מכשולים העלולים לנבוע מהפעלה אחידה ונוקשה של סדרי הדין.³¹

מנגד, מפרספקטיבה אחרת, להוראה זו עלולות להיות השלכות בעייתיות בסביבה הפורמלית של סדרי דין. סמכות זו לא הוענקה לא לשופט השלום ולא לשופט המחוזי אף על פי שברור שגם הם לא אחת נקלעים למצב שבו פעולתם לפי סדרי הדין הרגילים איננה "הדרך הנראית להם הטובה ביותר לעשיית משפט צדק". שופטי השלום והמחוזי מחויבים להוביל את הרכבת באותן מסילות הקבועות מראש, ואין בפניהם כל דרך מילוט כדרך שניתנה בידי שופט בית המשפט למשפחה. ייתכן כי מתח זה הוביל את בית המשפט המחוזי ואת בית המשפט העליון בסופו של דבר לצמצם את גבולות פריסתה של

30 שורץ (לעיל, הערה 18) בעמ' 55, וראו: מנחם מאוטנר, "כללים וסטנדרטים בחקיקה האזרחית החדשה – לשאלת תורת המשפט של החקיקה", משפטים יז (תשמ"ז-תשמ"ח) 321.

31 יכולת זו הופקדה גם בידו של שופט בית הדין לעבודה, וכך קובע סעיף 33 לחוק בית הדין לעבודה, הנושא את הכותרת "סדרי-הדין": "בכל ענין של סדר דין שאין עליו הוראה אחרת בחוק זה או בתקנות לפיו, ינהג בית הדין בדרך הנראית לו טובה ביותר לעשיית משפט צדק". ראו לעניין זה: בג"ץ 1199/92 לוסקי נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד מז(5) 734; בג"ץ 490/82 בנק לאומי לישראל בע"מ נ' בית-הדין הארצי לעבודה, פ"ד לז(4) 578; בג"ץ 289/77 רשות הנמלים בישראל נ' בית-הדין הארצי לעבודה, פ"ד לד(2) 141. יכולת זו הופקדה גם בידי של בית המשפט לתביעות קטנות, וכך קובע סעיף 62(ב) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב]: "בית המשפט לתביעות קטנות אינו קשור בסדרי הדין הנהוגים בבית משפט אחר, ובכפוף לסדרי דין שהתקין שר המשפטים לענין סימן זה, יפעל בדרך הנראית לו מועילה ביותר להכרעה צודקת ומהירה". הרציונל העומד מאחורי מוסד זה הוא יצירת הליך מהיר, זול ופשוט לטובת הצרכן הקטן. ראו: ע"א 596/84 קופת חולים של ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל נ' גל, פ"ד לט(3) 477, ומכאן הצורך בהוראה זו.

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

הוראה זו, כדלקמן. אחדד ביקורת זו באמצעות הפרשה הזאת: בבית משפט למשפחה הוגשה תביעה נגד שני נתבעים. האחד הגיש כתב הגנה. האחרת לא עשתה כן אף על פי שחלפו שלוש שנים מיום מסירת התביעה. התובע ביקש פסק דין בהיעדר הגנה. השופט דרש את תגובת הנתבעת לבקשה זו. התובע טען כי התקנה העוסקת במתן פסק דין בהיעדר הגנה אינה מחייבת להמציא את הבקשה למתן פסק דין בהיעדר הגנה לצד שכנגד.³² בהסתמכו על הוראת סעיף 8(א) לחוק מסרב בית המשפט לציית להוראת התקנה. בית המשפט ממשיך וכותב כי אין מדובר בזכויות-יתר ליושב בדין בבית המשפט לענייני משפחה.³³ אם אלו אינן זכויות-יתר ליושב בדין, מהן זכויות-יתר? הרי מתן פסק דין בהיעדר הגנה ובהיעדר תגובת הצד השני מכביד לא אחת גם על שופטי השלום וגם על שופטי המחוזי. למרות זאת אין הם רשאים לבקש תגובת הצד השני ואין בידם דרך מילוט. עליהם לבחור באחת משתי דרכים: מתן פסק דין לפי כתב התביעה כבררת מחל, או בקשת הוכחות נוספות מהתובע והצדקתה ב"טעמים מיוחדים שיירשמו".³⁴

כנגד נימוקיו אלו של בית המשפט למשפחה, החוזרים ונשנים בפרשות אחרות,³⁵ אציין כמה ביקורות: ראשית, ספק בעיניי אם הוראה זו ראויה עם הרחבתם השנויה במחלוקת של "ענייני המשפחה".³⁶ הגדרת "בני המשפחה", הכוללת כיום לא רק סכסוך בין בני זוג וילדיהם כי אם גם בקרב קשת רחבה יותר של בני משפחה, אינה בהכרח מצדיקה מושב מפלט שכזה. קשת רחבה זו של בני משפחה אינם מקיימים ביניהם בהכרח קשרים כה אדוקים כקשרים המתקיימים בין בני זוג וילדיהם.³⁷ שנית, מבחן

32 תקנה 97 לתקנות סדר הדין האזרחי.

33 בש"א (משפחה ת"א) 2157/09 א.פ. נ' ש.א. (פורסם בנבו, 7.7.2009). בית המשפט תומך יסודותיו בהלכת פלוניס שניתנה על ידי בית המשפט המחוזי, אשר דחה בקשת רשות ערעור על החלטת בית המשפט למשפחה, אשר סירב לקבל את כתב התביעה בהיעדר הגנה והסתפק בקביעת מזונות טרום-זמניים, בר"ע (מחוזי ת"א) 84/96 פלוניס נ' אלמוני (פורסם בנבו, 3.11.1996).

34 ראו למשל: ע"א 392/89 עינזי נ' הסוכנות היהודית לארץ ישראל, פ"ד מד(4) 4, שבו ציין בית המשפט כי לא היה מקום להזמין את הצד השני לדיון בבקשה למתן פסק דין בהיעדר הגנה.

35 ראו למשל: ע"א (מחוזי ת"א) 1751/95 סנגבי נ' סנגבי, פ"מ תש"ן(2) 517.

36 הצעת חוק לתיקון דיני המשפחה (ריכוז סמכויות השיפוט) הגדירה כי ענייני משפחה הם רק "תביעה אזרחית שהגיש אדם נגד בן זוגו" ולא כפי שהתקבל לאחר מכן בחוק. ראו גם: דוח ועדת שינבוים (לעיל, הערה 4) המתייחס רק לבני זוג וילדיהם. ארבל וגייפמן במאמרם (לעיל, הערה 10), בעמ' 435, טוענים כי המחוקק יצר מושג חדש: "Family Group".

37 על רקע זה מובנת יותר הוספת המחוקק: "שעילתה סכסוך בתוך המשפחה". וכך נאמר בעניין חבס (לעיל, הערה 4) בעמ' 342: "החוק עצמו מגדיר בסעיף 1 'בן-משפחתו' מהו התנאי השני הינו שעילתה של התובענה הינה סכסוך בתוך המשפחה. תנאי שני זה לא היווה חלק מהצעת חוק לתיקון דיני המשפחה (ריכוז סמכויות השיפוט) [...] הצעת החוק הסתפקה בתנאי הראשון בלבד. במהלך דיוניה של ועדת החוקה, חוק ומשפט הוסף התנאי השני.

ה"לשם עשיית צדק", כמוהו כמבחן תום הלב, הוא מונח הלקוח מהמשפט המהותי. הוא בעל רקמה פתוחה ומשתייך למשפחת אמות המידה ולא למשפחת הכללים.³⁸ שילובו בסביבה הפרוצדורלית של סדרי הדין עלול לגרום למתח לא מבוטל, ובין היתר להפעלה שונה של כללי דיון על מתדיינים שונים.³⁹ בהליכים משפטיים בכלל ובהליכי המשפחה בפרט, המאופיינים כמשחק סכום אפס,⁴⁰ הצדק עם האחד אינו צדק עם האחר. בסופו של דבר השאלה נותרת לשיקול דעתו הסובייקטיבי של השופט ממקרה למקרה. כך למשל בדוגמת היעדר כתב ההגנה דלעיל, כיצד יעריך השופט עם מי הצדק: האם עם בעל הדין שלא הגיש כתב הגנה במשך שלוש שנים? או שמא עם זה שטרח ועמל, המציא כתב הטענות לבעל דינו, והסעד נמנע ממנו רק מפאת העובדה שהנתבע מסרב להגיש כתב הגנה? הכוח לחרוג מסדרי דין ולפעול ללא כללים ברורים יביא להחלה שונה של הדין. הדבר פוגע בצפיות הצדדים, בתכנון המהלכים מראש ועוד. יש בכך כדי לפגוע בערכים שביסוד הפרוצדורה האזרחית, כפי שמשקפים בין היתר בדבריו האלה של פרופ' גולדשטיין:

There is no doubt that one of the cardinal values of a procedural system is to insure a certain, sure and predictable process on which the parties can rely. That is, the rules should be clear so that a party knows what is expected of him, and they should be certain and predictable so that if person acts in accordance with them he need not fear that his case will be lost on procedural grounds.⁴¹

קשה לומר אם ידם של בתי המשפט למשפחה "קלה על ההדק" בשימוש בהוראת סעיף 8(א) לחוק. אולם אי אפשר להתעלם מתופעה של שימוש בהוראה לא קונוונציונלית זו גם כאשר עומדת לרשות בית המשפט הוראה קונוונציונלית מהסביבה הטבעית של סדרי הדין. שימוש זה נראה כביכול פעולת מיסוך המסווה את בתי המשפט למשפחה מפני פגיעת טיליה של ערכאת הערעור. למשל בפרשת פ', שבה הגיש בעל בקשה נגד אשתו לשעבר לביצוע שטר בהוצאה לפועל. האישה הגישה התנגדות, והתיק

מטרת ההוספה הייתה למנוע מצב שבו כל תובענה אזרחית בין בני משפחה תהא בסמכותו של בית-המשפט לענייני משפחה. הוועדה ביקשה לצמצם את תחום השיפוט בתובענות אזרחיות בין בני משפחה אך לאותן תובענות שעילתן סכסוך בתוך המשפחה".

על הבחנה בין אלו לאלו ראו: מאוטנר (לעיל, הערה 30).

ראו: שוורץ (לעיל, הערה 18) בעמ' 57.

Lucy S. McGough, "Protecting Children in Divorce: Lessons from Caroline Norton", 40 57 *Me. L. Rev.* (2005) 13, 28. "Finally, in most lawsuits, litigation is a zero sum game: one party wins, the other party loses"

Stephen Goldstein, "The Influences of Constitutional Principles on Civil Procedure in 41 Israel", 17 *Isr. L. Rev.* (1982) 467, p.481

הועבר לבית המשפט למשפחה. חוק ההוצאה לפועל קובע כי יש לראות בהתנגדות בקשת רשות להתגונן בסדר דין מקוצר.⁴² כלומר אין זכות מוקנית לנתבע להגיש כתב הגנה, והדבר תלוי ברשות שיקבל מבית המשפט. בית המשפט למשפחה ציין, ובצדק, כי הפרק הנוגע לסדר דין מקוצר לא חל על תובענות בדיני משפחה.⁴³ זהו שימוש בדוקטרינות מקומיות, ובו היה די כדי לסיים את הפרשה ולהרשות לנתבעת להגיש כתב הגנה. אלא שבאופן מפתיע ראה בית המשפט לנכון לבסס את פסיקתו גם על הוראתו החריגה של סעיף 8(א) לחוק וכתב: "אין ספק בעיניי כי הדרך לעשות משפט צדק היא בין השאר על-ידי הסרת משוכות ומכשולים שאינם מאפשרים לנתבע לברר את הגנתו... כך שגם אם כל האמור לעיל בטעות יסודו, הייתי מבטל את הצורך בבירור ההתנגדות".⁴⁴ לטעמי, תפיסתו של בית המשפט, הרואה בסטייה מסדרי הדין דרך המלך, היא שהביאה אותו להשתמש בהוראת סעיף 8(א) לחוק שלא לצורך.⁴⁵ בית המשפט נוקט נורמה בעלת רקמה פתוחה תחת נקיטת דוקטרינות מקומיות, המאפיינות את סביבת סדרי הדין וטבעיות להם יותר. בכך יש להסב נזק לסביבה הטבעית והפורמלית של סדרי הדין, המבקשת לשמור על כללי דיון אחידים.⁴⁶

42 סעיף 81א(ג) לחוק ההוצאה לפועל, תשכ"ז-1967, ס"ח 116.

43 תקנה 258ה(ב) לתקנות סדר הדין האזרחי.

44 בש"א (משפחה ת"א) 5044/00 ה' פ' נ. ש' ח', פסקה 19 לפסק הדין (פורסם בנבו, 9.7.2000).

45 השקפה קרובה לזו עולה גם בדבריו האלה של בית המשפט בתמ"ש (ת"א) 17821/96 סלומון נ' סלומון סעיף 11 (לא פורסם) (להלן – עניין סלומון): "סעיף 8(א) לחוק ההקמה מעניק לשופט שיקול-דעת שיפוטי. הפעלת שיקול-הדעת היא בגדר חובה. חלה חובה על השופט לשקול אם להפעיל משיקולי צדק את הסמכות שהוקנתה בסעיף 8(א) לחוק בתי המשפט לעניני משפחה. אין בכוונתי להתוות בעניין זה את מלוא רשימת הקריטריונים להפעלת סעיף 8(א) לחוק, אולם ניתן לקבוע שבין עקרונות אלה מצויים העקרונות דלהלן: (א) סעיף 8(א) לחוק יופעל כדי למנוע עיוות דין. (ב) סעיף 8(א) לחוק ייושם מקום שיש חשש לפגיעה בשוויון במימוש הזכויות הדיוניות של המתדיינים". וכן ראו: בר"ע (מחוזי י-ם) 3350/01 פרת נ' פרת (פורסם בנבו, 14.4.2002). "בית המשפט לענייני משפחה נועד לפתור סכסוכים בצורה עניינית ללא צמידות יתרה לכתבי טענות כמקובל בתובענות אזרחיות, והדברים פורטו והדגשו בדו"ח ועדת שינבוים".

46 דוגמה נוספת אפשר למצוא בתמ"ש (משפחה י-ם) 24160/01 ב.ל. נ' ח' ב.ל. (פורסם בנבו, 13.12.2005) (להלן – עניין י" ב.ל.). בעל לא צירף מסמך לכתבי טענותיו. האישה ביקשה שלא ליתן לו לצרפו בשלב של הגשת תצהיר עדות ראשי. בית המשפט התיר לצרף המסמך וכך נימק: "כל עוד שאין בכך סטייה מסדרי הדין הקבועים בחוק הנ"ל עצמו, אכן מוסמך בית המשפט לסטות מהוראות סדרי הדין שבתקנות, ולאור המשמעות המהותית ביותר של המסמך הנ"ל, נחה דעתי כי ניתן להסתמך על הוראות סעיף 8 הנ"ל לריפוי הפגם הטכני בהגשתו המאוחרת". לטעמי, השימוש כאן בהוראת סעיף 8(א) לחוק מיותר. בית המשפט איננו מציין כלל את ההוראה שעליה היה יכול להסתמך בבואו להתיר את צירוף המסמך, הלא היא תקנה 114א לתקנות (שאליה מפנה תקנה 258ט(ג) לתקנות), המאפשרת לבית המשפט להפעיל שיקול דעת בעניין זה. מדוע אפוא להפעיל את הנשק הלא

לבעייתיות בהתקנת מושב מפלט שכזה ובשימוש בו כדבר שבשגרה התייחס בית המשפט המחוזי, המשמש ערכאת ערעור ראשונה על בית המשפט לענייני משפחה.⁴⁷ בפרשת גדלוב הגיש הנתבע כתב הגנה אך לא הגיש סיכומיו. בית המשפט למשפחה קיבל את תביעת התובע ללא כל נימוק, כאילו היה זה פסק דין בהיעדר הגנה. בית המשפט המחוזי ביטל פסק דין זה בקבעו כי על בית המשפט למשפחה היה להכריע בעניין לגופו אף אם עליו לעשות כן מבלי לשמוע את טענותיו של הנתבע. בית המשפט המחוזי ממשיך ואומר כי נכון הדבר כי בית המשפט למשפחה אינו כבול לסדר של סדרי הדין, אולם גם הסטייה האמורה טעונה הסבר ונימוק.⁴⁸ אם כן, קיים מתח מובנה וצפוי בין הערכאה הדיונית, המבקשת מטבע הדברים ליהנות מפריבילגייט מושב המפלט, המשחררה מכבלי סדרי הדין ודיני ראיות, לבין ערכאת הערעור, הפועלת היא עצמה בסביבה נוקשה יותר ומבקשת אפוא להגביל את השימוש בפריבילגיה ייחודית זו.⁴⁹ ודוק, איני מעוניין לומר כי אין להשתמש בהוראה זו או לומר כי לא ראוי שדיני משפחה יכילו נורמה כזו. כוונתי לומר כי השימוש בה אמור להישמר למקרים חריגים ורק כשכלו כל הקצין.⁵⁰ רק בדרך זו תישמר האחידות הראויה בסביבת סדרי הדין, ובעלי הדין יוכלו לנהל את מהלכיהם בהסתמך על אחידות זו.

ראינו אפוא כי בסדרי הדין בבית המשפט למשפחה מתקיים משולש יחסים המשתקף היטב בתקנה 258ב: חלקה הראשון עוסק בהסדר הייחודי; חלקה השני עוסק בהסדר השיורי; חלקה השלישי מאפשר לכאורה לסטות מהסדרים אלו. כעת אנתח משולש

קונוונציונלי, שניתן לבית המשפט לשימוש רק בעתות חירום, מבלי להפעיל כלל את הנשק הקונבנציונלי?

47 ראו: סעיף 51 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב]. תחום דיני המשפחה סובל מחוסר של הלכות מחייבות משום שבהקמתו, ובניגוד להמלצת ועדת שינבוים (לעיל, הערה 4), החליטו למקמו בבית משפט השלום ולא בבית המשפט המחוזי. הדבר הפך את המחוזי לערכאת הערעור הראשונה ובזכות, ואת בית המשפט העליון לערכאת ערעור שנייה וברשות. מה שהביא לידי כך שהסוגיות כמעט שאינן נידונות בעליון.

48 ע"מ (מחוזי י-ם) 643/01 גדלוב נ' גדלוב, פסקה 9 לפסק הדין (טרם פורסם). וכן ראו: בר"ע (מחוזי ת"א) 519/96 זיסמן נ' זיסמן, פ"מ תשנ"ו(3) 45: "אין לראות בהוראה זו של החוק כאילו התכוון המחוקק לבטל, כמו לא היו, את דיני הראיות וכללי סדרי הדין בבית משפט לענייני משפחה. המחוקק התכוון שכללי סדרי הדין וכללי הראיות יופעלו אך ורק לשיקול דעתו של השופט השומע את הדין, לפי שיקול דעתו לעשיית משפט צדק".

49 מלבד כשהיא יושבת כערכאת ערעור על בית המשפט למשפחה. ראו: סעיף 9 לחוק בתי המשפט לענייני משפחה. הגם שערכאת הערעור מקבלת את אותן סמכויות בישיבה כערכאת ערעור על בית משפט למשפחה, הרי שזו איננה סביבתה הטבעית. במלאכתה הדומיננטית היא אינה רשאית לסטות מסדרי הדין כפריבילגיה הניתנת בבית המשפט למשפחה.

50 כך למשל היה אפשר להוסיף בסוף הוראת החוק או התקנה כי שימוש בתקנה זו ייעשה רק מטעמים מיוחדים שיירשמו, כדי שיהיה ברור מקומה הראוי של ההוראה. תוספת זו קיימת כל אימת שמתקין התקנות מבקש להגביל את השימוש בהוראה. ראו למשל: הוראות תקנות 97 ו-528 לתקנות סדר הדין האזרחי.

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

יחסים זה בסוגיית גילוי המסמכים ואראה כי השימוש במושג מפלט זה אכן הוגבל מאוד בפסיקת בית המשפט העליון.

ב. הליך גילוי המסמכים

1. הסדר גילוי המסמכים בבתי המשפט הרגילים

הכלל המנחה בתקנות סדר הדין האזרחי הוא כי לכל צד ניתנת הזכות לעיין במסמכים שבאמתחתו של הצד שכנגד. יש לאפשר לבעלי הדין "לשחק בקלפים גלויים למען לא יפתיע אחד מהם את יריבו במהלך המשפט בראיה בלתי צפויה".⁵¹ הליכי הגילוי המוקדם נועדו לפשט את ההליכים, לקצר את הצורך בהבאת ראיות ולאפשר לבעלי הדין להכין את משפטם תוך הסתמכות גם על מסמכים המצויים בידי הצד שכנגד. התקנות קובעות שכל הליך של גילוי מוקדם ייעשה עוד לפני קדם-המשפט, כדי לאפשר בשלב זה לגבש את השאלות השנויות במחלוקת.⁵² התקנות הותקנו כדי להקל על בעלי הדין להרים את נטל ההוכחה המוטל עליהם אף תוך הסתמכות על מסמכי הצד שכנגד, ולהכין את עצמם לראיות הצד שכנגד.⁵³ מתכונת זו של הליכי הגילוי משקפת שיטת דיון אדוורסרית קלאסית, שבה המערכה מסורה בידי הצדדים, הם הפונים זה לזה ומבקשים מסמכים, והם אשר יחליטו אם לערב את בית המשפט. התקנות אינן מצוות על גילוי מסמכים, כפי שיפורט להלן.

51 שלמה לוין, תורת הפרוצדורה האזרחית – מבוא ועקרונות יסוד (תשנ"ט) בעמ' 150-151. על רעיון זה חזר לוין ברע"א 4249/98 סוויסה נ' הכשרת הישוב – חברה לביטוח בע"מ, פ"ד נה(1) 515, בעמ' 522 (להלן – עניין סוויסה): "הדעה המקובלת כיום היא שיש לאפשר לבעלי-הדין 'לשחק' בקלפים גלויים, למען לא יפתיע אחד מהם את יריבו במהלך המשפט בראיה בלתי צפויה וכך יכשיל את יריבו, שלא הייתה בידו אפשרות לבדוק ולהכין חומר ראיות לסתור. לפיכך הכלל הוא, שרשאי בעל-דין לקבל מידע על מסמכי היריב, בין שהם 'מועילים' ובין שהם 'מזיקים'. [...] משחק 'בקלפים גלויים' עשוי, בדרך-כלל, למנוע קיומן של טקטיקות פסולות של הפתעת היריב ודחיית המשפט, לפי בקשת בעל-הדין המופתע, כדי להביא חומר ראיות לסתור. הוא גם עשוי לשמש לעתים כגורם משמעותי להבאתם של בעלי-הדין לכלל פשרה".

52 ראו למשל: ע"א 2271/90 ג'מבו חברה לבנין ומסחר (קרני שומרון) בע"מ נ' מרדכי, פ"ד מו(3) 793 (להלן – עניין ג'מבו).

53 ראו: בר"ע (מחוזי חי') 800/99 פלוני נ' אלמוני, בפסקה 7 לפסק הדין (פורסם בנבו, 3.11.1999) (להלן – עניין פלוני): "...הוא אכן עונה על אחת משתי המטרות של הגילוי, וכוונתי לזו המיועדת למנוע הפתעה לנתבע מחמת הצגת מסמך ע"י התובע, אך אין בה תשובה למגמה הנוספת, שהיא לאפשר לנתבע להעזר גם באמור במסמכים שהתובע משקולים טקטיים מוכן להסתכן ולא להציג".

תקנה 112 לתקנות קובעת כי רשאי בית המשפט ליתן צו המורה לבעל דין לגלות בתצהיר: "מה הם המסמכים המצויים ברשותו והנוגעים לענין הנדון". חפצו של מבקש הגילוי עשוי להיות מכוון למסמכים אשר יריבו עשוי להגיש והם פועלים לרעת המבקש – "מסמכים מזיקים". חפצו עשוי להיות מכוון למסמכים שהיריב לא יחפוץ להגיש כיוון שתוכנם עשוי לתמוך במבקש – "מסמכים מועילים".⁵⁴ זהו צו הגילוי הכללי, והוא כולל את כל המסמכים הנוגעים לענין הנדון.⁵⁵ הבקשה לצו הגילוי מוגשת כדרך שמוגשת כל בקשה,⁵⁶ אלא שיש תנאים מוקדמים להגשתה: על בעל הדין לפנות ליריבו בבקשה בכתב לגילוי המסמכים. אם יריבו לא ייענה לבקשה, יש לפנות בבקשה לבית המשפט להורות לו לעשות כן.⁵⁷ בקדם-משפט רשאי בית המשפט ליתן צו גילוי מסמכים גם ללא פנייה מוקדמת של בעל דין אחד למשנהו.⁵⁸ מלבד צו גילוי המסמכים הכללי רשאי בעל דין לבקש צו גילוי מסמך ספציפי.⁵⁹ בקשה זו יש לתמוך בתצהיר כל אימת שהמבקש סומך על עובדות. גם כאן יש צורך לעמוד בתנאים בדבר פנייה מוקדמת לבעל הדין שכנגד.⁶⁰ בתי המשפט התחבטו בעבר בשאלה אם יש בכוחם לצוות על גילוי מסמכים אף באותם הליכים אשר לא נפתחו בהגשת תביעה כמו המרצת פתיחה וכיו"ב, אולם כיום אין הבחנה בין סוגי התביעות השונות.⁶¹

- 54 יואל זוסמן, סדרי הדין האזרחי (תשנ"ה) בעמ' 428, וכן עניין סוויסה (לעיל, הערה 51) בעמ' 522.
- 55 יש הטוענים כי תקנת הגילוי הכללי מאפשרת לדוג חומר מאמתחתו של בעל דין שכנגד. זוסמן (שם, שם), טוען כי בדין הוא "דג", שכן מטרת הגילוי היא שיעלה דברים שתומים משם, ולכן אין להטיל דופי באי-ידיעתו מה הם המסמכים שהוא מבקש לגלות. הדיג פסול רק אם כוונת המבקש היא למצוא חומר שלא לצורך המשפט התלוי ועומד.
- 56 תקנות 240-241 לתקנות סדר הדין האזרחי.
- 57 תקנות 120(א) ו-120(ב) לתקנות סדר הדין האזרחי.
- 58 זוסמן (לעיל, הערה 54) בעמ' 431.
- 59 תקנה 113 לתקנות סדר הדין האזרחי.
- 60 ראו: תקנה 120 לתקנות סדר הדין האזרחי. וכך נאמר ברע"א 2362/90 הלפור תעשיות בע"מ נ' מיליקובסקי, פ"ד מד(4) 285, בעמ' 288: "בעוד שתקנה 113 מופנית לבית המשפט, הרי האיסור לסטות מסדר זמנים הקבוע בתקנה 120 מופנה בעיקרו לבעל הדין, שלא יהא רשאי לבקש צו גילוי מסמכים מחוץ לסדר הזמנים האמור [...] אכן, פועל יוצא מהאמור לעיל הוא, שבית המשפט מוסמך (בלי שתהיה הזכות לבעל הדין לבקש) להיזקק לבקשה לצו גילוי מסמכים, כלליים או מיוחדים, גם לאחר שחלפו התקופות הנזכרות בתקנה 120, ללא בקשה להארכת מועד לפי תקנה 528, אך רשאי הוא גם לסרב לבקשה כזו...".
- 61 זוסמן (לעיל, הערה 54) בעמ' 439. ועוד כתב, בעמ' 425: "למרבה הצער, חלק זה של התקנות אינו מנוצל כל צרכו. זמן רב המבזבז על השמעת עדים היה נחסך אילו ניסו הפרקליטים קודם לכן להשיג את האינפורמציה הדרושה להם על ידי השגת צו גילוי מסמכים. אף בתי המשפט הם שותפים לדבר עבירה על ידי שאינם ממריצים את המתדיינים במידה מספקת לנצל את מלוא האפשרויות שהועמדו לרשותם".

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

דרישת גילוי המסמכים היא פירוט רשימת המסמכים המצויים ברשות בעל דין אך איננה גילוי תוכנם. לפיכך דרישת גילוי המסמכים היא לרוב דרישת מבוא לדרישת העיון במסמכים.⁶² זכותו של בעל דין לעיין במסמכים שנזכרו בכתב הטענות או בתצהיר אינה תלויה בהשגת צו, והוא רשאי לשגר דרישה לבעל דין שיאפשר לו לעיין במסמך. דרש בעל דין הצגת מסמכים ולא נענה – רשאי הוא לפנות אל בית המשפט ולבקש צו עיון במסמכים.⁶³ לא נזכר המסמך אשר בעל דין מבקש לעיין בו בכתבי הטענות ואף לא בתצהיר הגילוי, יכול הוא לבקש צו עיון במסמך.⁶⁴ גם חובת העיון אינה כוללת את החובה למסור מסמכים לצד המבקש.⁶⁵ הסנקציות לאי-ציות לצו גילוי המסמכים ועיון בהם נקבעו בתקנות.⁶⁶ בעל דין שאינו מגלה מסמך לא יהא רשאי להגיש את המסמך כראיה מטעמו אלא ברשות בית המשפט.⁶⁷ סנקציית חריפה יותר נקבעה בתקנה 122 לתקנות: אם היה אותו בעל דין התובע – תימחק תביעתו. אם היה הנתבע – תימחק הגנתו, והתובע יכול לקבל פסק דין בהיעדר כתב הגנה. בית המשפט נרתע ככל האפשר מלנקוט צעד חריף זה אלא אם שוכנע כי המשיב מסרב בזדון לעשות את המוטל עליו.⁶⁸ במבט מעמיק יותר, כאשר שלח בעל דין ליריבו דרישה להצגת מסמך ולא נענה, הוא זכאי לתרופה הקובעת כי המשיב לא יהיה רשאי להגיש המסמך: אם המסמך מזיק למבקש הגילוי, הרי שתרופה זו משרתת אותו בהחלט. דא עקא, שאם המסמך מועיל

62 תקנה 114 לתקנות סדר הדין האזרחי.

63 תקנה 116 לתקנות סדר הדין האזרחי.

64 תקנה 117 לתקנות סדר הדין האזרחי.

65 ראו: בר"ע 95/68 עממית חברה לביטוח בע"מ נ' בריטיש אנד אוברסיס, פ"ד כב(2) 689.

66 תקנות 114 ו-122 לתקנות סדר הדין האזרחי. לעניין ההבחנה ביניהן ראו: מיכאל קרייני, "הגילוי המוקדם בהליך האזרחי בישראל: מגמות", משפטים לח (תשס"ח-תשס"ט) 559, 565. המחבר טוען כי הסנקציית שבתקנה 122 חריפה מדי ובתי המשפט נמנעים מלעשות בה שימוש, ולכן ספק עד כמה היא יכולה לדרבן צד להציג מסמכים. לעומת זאת תקנה 114, שהוספה בשלב מאוחר יותר לתקנות, נגישה יותר ושימושית יותר בידי בית המשפט, ולכן היא יכולה לשרת טוב יותר מטרה זו.

67 קרייני, שם, עמ' 568, עומד על בעיה לשונית בתקנה 114, שלפיה הסנקצייה תופעל רק נגד מסמך "שיש לגלותו לפי תקנה 112". כלומר הסנקצייה היא רק נגד מסמך שנכלל בצו גילוי מסמכים. משמע מכאן כי אם בעל דין גילה מסמכים ללא צו על פי בקשת בעל הדין שכנגד (תקנה 120), והלה הסתפק בכך ולא עתר לצו, יוכל בעל הדין הראשון להפתיע ולהציג במהלך הדיון ראיה נוספת שלא הוצגה בגילוי המסמכים, ותקנה 114 לא תוכל לחסום אותו מעשות זאת!

68 עניין ג'מבו (לעיל, הערה 52) בעמ' 800: "הסנקציה הקיצונית שניתן להפעיל נגד תובע הינה פחותה ורפה מן הסנקציה הקיצונית שניתן להפעילה נגד נתבע. הסנקציה הדראסטית נגד נתבע היא מחיקת כתב ההגנה, ופירושה של מחיקה זו הוא – הלכה למעשה – פסק-דין נגד הנתבע (תקנה 97 לתקנות); ואילו הסנקציה הדראסטית נגד תובע הינה מחיקת התובענה, אך מחיקה זו אינה מהווה מעשה-בית-דין (תקנה 527 לתקנות), ורשאי תובע לחזור ולהגיש תביעתו שוב."

למבקש הגילוי, תרופה זו פוגעת בו, מכיוון שהמבקש מעוניין בחשיפת המסמך. עניין זה מחייב אפוא הפעלת הסנקצייה החמורה יותר – מחיקת כתבי טענות.⁶⁹

2. הסדר גילוי המסמכים בבית המשפט למשפחה

עד הקמתו של בית המשפט למשפחה הכירו תקנות סדר הדין במתכונת אחת של גילוי מסמכים, המפורטת בפרק ט' לתקנות. הסדר כללי זה חל בתיקי המשפחה שנוהלו בערכאות השונות. עם חקיקת חוק בית המשפט לענייני משפחה והתקנות הרלוונטיות לגביו יוחדה לבתי משפט למשפחה מתכונת נוספת לגילוי מסמכים – גילוי מסמכים מוקדם.⁷⁰ התקנה מחולקת לארבעה סעיפי משנה. בפרק זה אעסוק בשני הסעיפים הראשונים:

גילוי מסמכים מוקדם

258ט. (א) לכתב טענות יצרף בעל דין רשימת מסמכים שעליה נסמך כתב הטענות, בין שהם ברשותו ובין שאינם ברשותו.

(ב) מסמך כאמור בתקנת משנה (א) המצוי ברשותו של מגיש כתב הטענות, יצורף העתק או תצלום שלו לכתב הטענות...

ככלל הליך הגילוי בבית המשפט לענייני משפחה אמור להתנהל בשקיפות רבה יותר מאשר בהליך אזרחי רגיל.⁷¹ הליך הגילוי מכיל סממנים של הגישה האינקוויזיטורית: ההליך אינו נתון ליזמתם הוולונטרית של בעלי הדין. כמצוות התקנות, גילוי המסמכים והעיון בהם נעשה כבר בשלב מוקדם של הגשת כתבי הטענות.⁷² אין צורך בדרישה מקדמית מבעל הדין שכנגד או בצו שיפוטי המורה על גילוי מסמכים. הגילוי, העיון והמצאת המסמכים אוחדו לשלב אחד, ומועדם הוקדם לשלב הגשת כתבי הטענות, הן מצד התובע והן מצד הנתבע. מלבד זאת כתבי הטענות בענייני משפחה מאומתים

69 זוסמן (לעיל, הערה 54) בעמ' 443. מתכונת זו הוחלה בשנות התשעים גם בכתבי המשפט למשפחה ברחבי העולם. ראו להלן בפרק על המשפט המשווה.

70 תקנה 258ט לתקנות סדר הדין האזרחי מסדירה נושא זה. הנוסח של התקנה לא השתנה מיום התקנתה. ראו: תקנות סדר הדין האזרחי (תיקון מס' 3), תשנ"ה-1995, ק"ת 1946.

71 שלמה לוין, פרוצדורה אזרחית – סדרי דין מיוחדים בכתבי המשפט (תשס"ג) בעמ' 86-88.

72 הגילוי המקדמי של מסמכים בענייני משפחה מחויב המציאות. ראו: עניין ברזני (לעיל, הערה 25) בעמ' 322. וכן עניין בן שושן (לעיל, הערה 25) בעמ' 377.

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

בתצהיר,⁷³ המשמש גם תצהיר עדות ראשית.⁷⁴ עוד נקבע כי לתיק עיקרי שהוגשה בו תובענה בין בני זוג תצורף הרצאת פרטים.⁷⁵ כרי אפוא שמתקין התקנות ביקש לעשות את ההליך בבית המשפט למשפחה שקוף וגלוי במיוחד, ולהטיל על הצדדים חובות מוגברות בכל הנוגע למסירת מידע.⁷⁶ טכניקה זו ראויה ונכונה בעיקר בבית המשפט למשפחה לאור הרציונל שביסוד הקמת בית המשפט למשפחה שלפיו יש לסיים את הסכסוך במהירות וביעילות ככל האפשר. הגילוי המקדמי של מסמכים בתובענות שבענייני משפחה הוא כורח המציאות, שהרי סכסוך משפחתי מעצם טבעו – "...רוב רובו בסתר ואפס קצהו בגלוי [...]. התמונה הנוצרת לעיני בית המשפט עלולה להיות מרוסקת [...]. ובלתי נאמנה למציאות".⁷⁷ בשל הוראות הגילוי המוקדם בית המשפט מקבל לידיו את התיק לקראת ישיבת קדם-משפט כשהוא "מושלם". בפניו מונחים כתבי הטענות ובמצורף להם המסמכים הרלוונטיים. כך יכול בית המשפט, טרם הדיון, לשקול טוב יותר את דרך ניהול התיק וניווט ההליכים בו, ליתן הצעת פשרה קולעת יותר ועוד. גילוי מסמכים מוקדם עשוי לסייע בידי הצדדים להגיע לפתרון מוסכם, או למצער להשלים עם החלטות בית המשפט. ככל שהמסמכים גלויים, הצדדים מודעים למצבם המשפטי ומתבצרים פחות בעמדתם הראשונית.

עם זאת, ובאופן מפתיע, מתברר כי הליך גילוי המסמכים בענייני משפחה מצומצם יותר מהדומה לו בתביעות אזרחיות הנדונות בבתי משפט הרגילים. באלו האחרונים הגילוי מתייחס לכל מסמך "הנוגע לעניין הנדון".⁷⁸ ביטוי זה פורש בפסיקה ככולל הן "מסמכים מזיקים", העלולים לפעול לרעת מבקש הגילוי, והן "מסמכים מועילים", שתוכנם עשוי לסייע למבקש הגילוי.⁷⁹ לעומת זאת חובת הגילוי בכתבי הטענות בענייני

73 תקנה 258ח(א) לתקנות סדר הדין האזרחי: "לכתב תביעה, לכתב הגנה, לכתב תשובה לתביעה שכנגד, להודעה לצד שלישי ולכתב הגנה לה, יצורף תצהיר של בעל הדין שבו יאמת את העובדות שבכתב הטענות אשר ידועות לו מידעתו האישית".

74 תקנה 258 ח(ד) לתקנות סדר הדין האזרחי.

75 תקנה 258ד(ה) לתקנות סדר הדין האזרחי. טופס 26א, הנמצא בסופן של תקנות סדר הדין האזרחי, מפרט את הפרטים שיש להצהיר על אודותיהם, ובכללם: פרטי זיהוי, פרטים באשר למצב האישי, נישואים קודמים, מספר ילדים, פרטים באשר לדירת המגורים, נתונים על אלימות במשפחה, נתונים על תיקים אחרים בענייני משפחה, וכן קשר עם גורמים טיפוליים. מלבד זאת: על פי תקנה 261 לתקנות בתביעת מזונות קיימת דרישה להרצאת פרטים מקיפה יותר ובכללה: פרטים על הכנסות בני הזוג, פרטי רכוש, חובות, חשבונות בנקים, מכוניות ועוד. ראו: טופס 27 לתקנות סדר הדין האזרחי.

76 ראו: בע"מ 8339/06 פלוני נ' פלוני, בפסק דינו של השופט רובינשטיין (פורסם בנבו, 4.1.2007), וכן ראו: תמ"ש (משפחה ת"א) 7872/01 ע' א' ח' א' נ' ר' ח' א' (פורסם בנבו, 30.5.2007), המאזכר פסק דינו זה של העליון.

77 עניין בן שושן (לעיל, הערה 26) בעמ' 377-378.

78 תקנה 112 לתקנות סדר הדין האזרחי.

79 ע"א 27/91 קבלו נ' ק' שמעון עבודות מתכת בע"מ, פ"ד מט(1) 450.

משפחה חלה רק על מסמכים שעליהם מסתמכים כתבי הטענות⁸⁰ ואינה חלה לכאורה על מסמכים העלולים להזיק למגיש כתב הטענות.⁸¹ עניין זה מביא אותנו לפרק הבא.

3. האם חל הסדר גילוי המסמכים הכללי בבית המשפט למשפחה? הלכת בוטח

כאמור, תקנה 258ב(ב), המסדירה את ההסדר השיורי, קובעת כי התקנות הכלליות של סדר דין אזרחי יחולו בבית המשפט למשפחה ככל שאינן סותרות אלו את אלו. לפיכך היה אפשר לכאורה לאמץ לענייני משפחה את הוראות הגילוי והעיון הכלליות, הואיל והן אינן סותרות את התקנות הייחודיות לדיני המשפחה. אלא שמתקין התקנות קבע חד-משמעית בסעיפה הרביעי של התקנה כי הוראות פרק ט' בעניין גילוי מסמכים (ההוראות הכלליות) לא יחולו על תובענות בענייני משפחה. כלומר, אי אפשר לבקש צו גילוי מסמכים, צו גילוי מסמך ספציפי, צו עיון במסמכים ועוד.⁸² מהו הרציונל העומד ביסוד הוראה מפורשת זו, הסותרת לכאורה את תכלית הקמתו של בית המשפט למשפחה בדבר הנחת תמונה כוללת ומלאה בפני בית המשפט ובדבר פתרון מהיר ויעיל? על כך אפשר לעמוד מדברי בית המשפט המחוזי בפרשת בוטח.⁸³ לדבריו, ייתכן כי המחוקק רצה למנוע סרבול ההליכים ולתרום ליעילותם. תובענה לענייני משפחה ניתנת לבידור עובדתי שאינו מורכב והיא דורשת הכרעה מהירה. מנגנון גילוי המסמכים עשוי להכביד על ההליכים ולהאט את קצבם. בית המשפט מוסיף ואומר כי "בענף זה של המשפט,

80 לעומת זאת בשיטת המשפט האוסטרלית, כפי שארחיב לקמן, חובת הגילוי המוקדם היא על כל המסמכים הנוגעים לעניין הנידון. ראו: *Family Law Rules 2004 (Cth) r 13.07* (Austl.). "The duty of disclosure applies to each document that: (a) is or has been in the possession, or under the control, of the party disclosing the document; and (b) is relevant to an issue in the case" (הדגשה שלי – י"כ) (להלן – חוק המשפחה האוסטרלי).

81 ראו: עניין בומבך (לעיל, הערה 15) וכן עניין פלוני (לעיל, הערה 53). בית המשפט המחוזי מפי השופט יעקב שווילי, מציין כי לעתים מסגרת הגילוי בבית המשפט למשפחה היא דווקא רחבה יותר, משום שעל פי תקנה 112, הבקשה לגילוי ועיון מוגשת אחרי שהוגש כתב ההגנה, והיקף המחלוקת בין הצדדים כבר ידוע, ולכן הגילוי והעיון צריכים להתייחס רק לשאלות שבמחלוקת העולות מכתבי הטענות. לעומת זאת לפי תקנה 258ט התובע צריך להתייחס בתצהירו גם לעניינים שאולי הנתבע לא היה מתכוון כלל להעמיד במחלוקת ולהמציא מסמכים גם לגביהם ועוד. המתכונת של תקנה 258ט פותחת פתח לעיכוב בהגשת כתב הגנה, על ידי העלאת טענות מטענות שונות בנוגע לגילוי והעיון, עיכוב שלא היה מתעורר במתכונת הרגילה של הליכי הגילוי.

82 לעומת זאת הליך של שאלונים יכול שיתקיים בתובענות בענייני משפחה. תקנה 258ט(ד) לתקנות סדר הדין האזרחי קובעת את אי-תחולת הוראות פרק ט' רק בעניין גילוי מסמכים ולא מעבר לכך. ראו: דברי השופט שוחט, בש"א 15094/99 (משפחה ת"א) ר' ל' נ' ח' ל', פסקה 6 לפסק הדין (פורסם בנבו, 9.1.2001) (להלן – עניין ר' ל').

83 בר"ע (מחוזי ב"ש) 994/99 בוטח נ' בוטח, פסקה 5 לפסק הדין (פורסם בנבו, 2.3.2000) (להלן – עניין בוטח במחוזי).

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

המסמכים הינם אישיים יותר והחובה לגלות אותם פוגעת יותר בפרטיות המתדיין ועל כן איזון השיקולים נערך בצורה שונה". איני רואה כיצד נימוק אחרון זה מצדיק את אי-החלתו של הסדר גילוי המסמכים בתביעות בית המשפט למשפחה. הלא הדיון נערך בדלתיים סגורות,⁸⁴ והמסמכים אינם נחשפים לעיני כל כי אם לבעלי הדין הנוגעים בדבר, בני הזוג, ולשופט שאמור לקבל החלטה על סמך מסמכים אלו.

ההוראה השוללת את תחולת פרק ט' בבית המשפט למשפחה גררה את שאלת המתח שבין הסדר גילוי המסמכים הכללי לבין הסדר הגילוי בבית המשפט למשפחה לפתחן של שלוש ערכאות בפרשת בוטח. בבית המשפט למשפחה עתרה אישה לצו ירושת בעלה המנוח. אחיו התנגדו למתן הצו בטענה כי המנוח הותיר צוואה. הצדדים הסכימו כי האישה תגיש את כל המסמכים שברשותה לעיון בית המשפט בלבד, והוא אשר יקבע אם יש מסמכים הנוגעים לחלוקת רכוש בין היורשים. משראה בית המשפט כי מדובר במאות מסמכים, קבע כי אין זה ראוי שבית המשפט יכלה זמנו בעיון בהם. בית המשפט הפך את המסמכים ל"תצהיר גילוי מסמכים" והורה לאישה להעביר את כל המסמכים ישירות לידי האחים. בהיותו מודע להוראה השוללת החלתם של הליכי הגילוי המוקדם בבית המשפט למשפחה, הצדיק בית המשפט את החלטתו בשני אופנים: האחד מהם הוא כמובן הוראת סעיף 8(א) לחוק. על החלטה זו ערערה האישה. בית המשפט המחוזי ביטל את החלטתו של בית המשפט למשפחה, וכך קבע:

...תקנה 258ט' מציינת מפורשות כי הוראות גילוי מסמכים לא יחולו על תובענות לענייני משפחה. [...] חוק בימ"ש לענייני משפחה התיר לבימ"ש מסוג זה לסטות מכללי ראיות וסדרי דין, אך לא כאשר מדובר בהוראה מפורשת נוגדת. אין לשכוח כי הכללים אשר נקבעו בחוק לבימ"ש לענייני משפחה ובתקנות הרלוונטיות לסדר הדין האזרחי נקבעו בכדי לייסד סדר וסדר דין בניהול תובענה לענייני משפחה. הצדדים רשאים להסכים לוותר על תקנות אלה, אך בימ"ש לענייני משפחה אינו רשאי להתעלם מהם גם אם הוא סבור כי הדבר דרוש במקרה הפרטני לעשיית צדק. כוחו של כלל ספציפי נעוץ בכך כי המחוקק קבע כי שמירתו דרושה לעשיית צדק.⁸⁵

בית המשפט המחוזי ביטל אפוא את קביעת בית משפט קמא ואסר למסור את המסמכים לצד השני. על החלטה זו הגישו האחים ערעור שני לבית המשפט העליון. הלה

84 סעיף 68(ה) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב].

85 עניין בוטח במחוזי (לעיל, הערה 83) פסקה 4 לפסק הדין. מובן שאין מדובר רק בפרק גילוי המסמכים כי אם כל הוראת תקנה שנתקנה במיוחד לבית המשפט למשפחה, "לפי חוק זה", ואי אפשר יהיה לסטות הימנה מכוח סעיף 8(א) לחוק.

אשר את פסק דינו של המחוזי בקבעו כי אין מקום להחיל את הוראות פרק ט' לתקנות כשיש הוראה ספציפית הקובעת שפרק ט' לא יחול בתובענות בענייני משפחה. עוד הוסיף בית המשפט העליון וקבע כי הוראת סעיף 8(א) לחוק כפופה לאמור בתקנות שלפי החוק, שלפיהן פרק ט' לא יחול בבית המשפט למשפחה.⁸⁶ אם כן, הלכה עקרונית זו, הקובעת כי אי אפשר להשתמש בהוראת סעיף 8(א) לחוק כדי להתגבר על ההוראות הייחודיות של בית המשפט למשפחה, זכתה לאשרור של בית המשפט העליון.⁸⁷ בכך הפכה להלכה מחייבת בהוראות הפעלתו של הסעיף.⁸⁸ בית המשפט קובע כי שמירת התקנות הייחודיות היא שתביא לעשיית צדק, ולפיכך אין לבטלן מכוח הוראת החוק. כלומר, כאשר בית המשפט למשפחה פועל על פי סדרי הדין הכלליים, רשאי הוא לסטות מהם. אולם כאשר נקבעה בפניו הוראה ייחודית לבית המשפט למשפחה, הרי שמתקין התקנות כבר ערך את שיקולי הצדק ואיזנם, ואין בפני בית המשפט שיקול דעת לסטות מאיזון זה.

כדי לבאר הלכה זו ואת הרציונל העומד ביסודה אחזור למטפורת מסילת הרכבת. שופטי המחוזי והעליון, נהגי רכבות סדר הדין האזרחי ובקרי התנועה של רכבת המשפחה, גילו כי מפעם לפעם נהגי רכבת המשפחה מושכים את ידיית מושב המפלט ומובילים את רכבת המשפחה שלא דרך מסילותיה הייחודיות. הדבר היה לצנינים בעיניהם. מעוף זה הביא את בקרי התנועה לחדד בפני נהגי רכבת המשפחה את הוראות ההפעלה של מושב המפלט. על פי הוראות אלו, אין להפעיל את מושב המפלט כל עוד הרכבת נוסעת על מסילותיה הייחודיות. אלו המסילות שהותקנו במיוחד בשביל הנוסעים

86 רע"א 2466/00 בוטח נ' בוטח (פורסם בנבו, 19.11.2000) (להלן – עניין בוטח בעליון).
 87 ולא יהא הדבר קל בעינינו, שכן מאז הקמת בית המשפט למשפחה וההחלטה להעמידו בדרגת בית משפט שלום בלבד (בניגוד למצב הקודם שבו רוב ענייני המשפחה נידונו בבית המשפט המחוזי כערכאה ראשונה), הערעור לעליון הוא רק בגלגול שלישי, דבר שצמצם כמעט לחלוטין את פסיקות העליון בכובעו כערכאת ערעור בענייני המשפחה.
 88 ראו: סעיף 20(ב) לחוק-יסוד: השפיטה, ס"ח תשמ"ד 78. מנגד הלכה זו ניתנה בדין יחיד, ובעניין זה ראו דבריו של השופט רובינשטיין: "...החלטות דן יחיד הדוחות בקשה לרשות ערעור אינן דרך המלך של קביעת הלכה בבית משפט זה, המחייבת כל בית משפט אחר לפי סעיף 20(ב) לחוק-יסוד: השפיטה – שהיא על פי המקובל בשלושה שופטים [...] כך במישור העיוני. ואולם, במציאות היומיומית של בתי המשפט לדרגותיהם, ההתייחסות להחלטות בית משפט זה בדין יחיד אינה נטולת 'תקדימיות'". רע"א 2996/06 שלום נ' מע"צ – החברה הלאומית לדרכים בישראל בע"מ (פורסם בנבו, 18.10.2006). במאמרם של דידי רוטשילד ואורי זמברג, 'גילוי מסמכים בבית המשפט לענייני משפחה', עורך הדין 69 (תשס"ז) טוענים המחברים כי הלכה זו נאמרה בבית המשפט העליון באמרת אגב בלבד, ולפיכך היא אינה הלכה מחייבת. לטענתם צו גילוי המסמכים בבית משפט קמא ניתן לא מתוך הוראות פרק ט' לתקנות אלא מתוך הסכמת הצדדים, וכי הדבר עולה מדבריו של השופט אור בפסק הדין. אולם בסופו של יום גם המחברים מציינים כי נותרנו עם ההלכה האמורה כהלכה קובעת.

דין ודברים ו תשע"ב   בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה –
סוגיית גילוי המסמכים

הרגישים ברכבת המשפחה. מהן אין להימלט בשום צורה ובשום אופן, גם אם נהג הרכבת יחוש במצוקה (למשל, כשאין ברשותו אפשרות להורות על גילוי מסמך ספציפי). האופן היחיד שאפשר להשתמש במושב המפלט הוא רק כאשר נמצאת הרכבת במקטע דרך אשר עדיין לא נסללו בו מסילות ייחודיות בשבילה. במקטע זה היא נאלצת לפתוח גלגלים לנסיעה על המסילות הרחבות יותר. נסיעתה במקטע זה יציבה פחות, סובלת מרעידות, גלגלי הרכבת אינם במקומם הטבעי, ונוסעי הרכבת עלולים להיפגע מטלטולי הדרך (סדרי דין שאינם מתאימים לסכסוך המשפחתי). כאן ורק כאן, אם יחוש נהג רכבת המשפחה כי אין הוא יכול להובילה במסילות הכלליות, רשאי הוא להשתמש במושב המפלט ולצאת לגמרי ממסלול המסילות. הלכת בוטח נטרלה נטרול ניכר את מושב המפלט, החזירה את נצרת הידית למקומה והגבילה את השימוש בה לעתות חירום בלבד. בתי המשפט למשפחה כבולים אפוא להסדר הייחודי, שאינו מאפשר להם להורות על צו לגילוי מסמכים. אין ספק כי בכך נשמרת האחידות הראויה בסדרי דין. מנגד, היה אפשר לומר כי זהו המקרה הקיצון שבו היה ראוי להשתמש בהוראת סעיף 8(א), וכי לכך היא נועדה. היעדר מסמכים פוגע ביכולת להביא לפתרון הסכסוך, ובכך נפגמת תכלית הקמתו של בית המשפט למשפחה. דווקא חשיפת המסמכים שבידי הצד שכנגד עשויה להביא לפתרון מוסכם על הצדדים. בהיעדרם ובהיעדר יכולת לצוות על גילויים מתבצר כל צד בעמדתו ומסרב להסכים לפשרה מוצעת, או למצער מסרב להשלים עם פסיקת בית המשפט. באופן טבעי כל צד יסבור כי בידי הצד שכנגד נמצאים מסמכים המועילים לעניינו, וכי חשיפתם יכלה להביא להכרעה שונה. ממילא מתקשה הוא להשלים עם ההכרעה ויעשה כל שלא ידו שלא לפעול על פיה. למצב זה עלולות להיות השלכות שליליות על המרקם העתידי של חיי המשפחה.

לטעמי, לעניין זה יש השלכה על בני משפחה אף בטרם פרוץ המשבר, ואף אם המשבר איננו נראה כלל באופן. אסביר: מעת שיתברר בציבור כי בן הזוג שלא ניהל את הכספים ונתן אמונו בבן זוגו יוצא וידו על התחתונה, יעודד הדבר את בני המשפחה שלא ליתן אמונם זה בזה. הדבר עלול לגרום לאווירה של מתח וחשדנות גם בחיי משפחה נורמטיבית. למערכת המשפט בכלל חברה יש אינטרס חשוב שבני משפחה ייתנו אמונם זה בזה, יחיו בהרמוניה ולא בחשדנות. לשם כך על המערכת ליתן פתרונות ראויים למקרה של משבר. הפתרונות צריכים להיות בדמות צווים אפקטיביים, כדי שבן משפחה ידע כי גם אם הוא עצמו לא ייתן דעתו על כך, ולא יכין עצמו לקראת משפט לכל אורך חייו הנורמטיביים, המערכת המשפטית תדאג לו ביום סגריר. הדבר אינו ייחודי לסכסוך בין בני זוג אלא טוב לכל סכסוך משפחתי, אם כי הסכסוך בין בני זוג הוא רגיש יותר, ובדרך כלל חושף חוסר איזון עמוק יותר בין כוחות הצדדים. בסעיפים הבאים אבחן כיצד הערכאות הדיוניות התמודדו עם הגבלתן זו.

4. האם הוראת תקנה 258ב(ג) סותרת את הוראת החוק באפשרה לסטות מפרקים רבים יותר?

בטרם אעבור לפרק הבא ואבחן את התמודדות בתי המשפט למשפחה עם הלכת בוטח, אבקש לנתח את היחס שבין הוראת סעיף 8(א) לחוק לבין הוראת תקנה 258ב(ג) לתקנות. על פני הדברים נראה כי הוראת התקנה משכפלת את הוראת החוק, ולא ברור מה הועילו חכמים בהתקנתה. גם עיון רחב בפסקי הדין בבית המשפט למשפחה מלמד כי היא נשרכת כדבר שבשגרה, ובדרך כלל בינות סוגריים, להוראת החוק בלא לחדש דבר מעצמה. אולם בשל קביעתה של הלכת בוטח מתעוררת לדעתי הבחנה – ואף סתירה – בין ההוראות: הוראת החוק מתירה לסטות בכל עניין של דיני ראיות וסדרי דין "שאין עליו הוראה אחרת לפי חוק זה". הווי אומר, אי אפשר לסטות מהוראת התקנות הכוללת את כל הוראות חלק ג' לתקנות סדר דין אזרחי, לרבות כל הפרקים האמורים בו.⁸⁹ לעומת זאת הוראת התקנה קובעת כי "בית המשפט רשאי לסטות מהוראות שבפרקים אחרים שבתקנות אלה למעט פרק כ"ב". הוראת התקנה מאפשרת אפוא לסטות מכל הוראות הפרקים האחרים בתקנות סדר הדין האזרחי: הן הפרקים הכלליים (פרקים א–כ, כז–לה) והן הפרקים המיוחדים לבית המשפט למשפחה (למעט פרק כ' שבו נמצאת הוראה זו, ולמעט פרק כ"ב שאותו מיעטה התקנה באופן מפורש)! אי אפשר לפרש כי כוונת הוראת התקנה היא שאי אפשר לסטות מכל הוראות הפרקים הנוגעים לבית המשפט למשפחה, כלומר מכל הפרקים שבחלק ג' (כפי שעולה מהוראת סעיף 8(א) לחוק). אם היה זה כך, מדוע הייתה צריכה התקנה למעט את פרק כ"ב? מכאן משמע כי הוראת התקנה מאפשרת לסטות מכל שאר פרקי סדר הדין האזרחי, לרבות הפרקים הנוגעים לבית המשפט למשפחה (ולמעט פרק כ' ופרק כ"ב). הוראת התקנה אינה משכפלת אפוא את הוראת החוק אלא סוטה הימנה! התקנה מאפשרת סטייה מהיקף רחב יותר של פרקי התקנות.⁹⁰ הסטייה יוצרת בעיה אמיתית משום שהוראה ברמה נורמטיבית של חקיקת משנה איננה רשאית לסתור הוראה ברמה נורמטיבית של חקיקה ראשית.⁹¹

89 ראו גם: דברי השופט גייפמן בעניין סלומון (לעיל, הערה 45) סעיף 10 לפסק הדין: "על-פי סעיף 2 לחוק הפרשנות, תשמ"א-1981 המונח '...שאין עליו הוראה אחרת, לפי חוק זה...' כולל גם את התקנות שהותקנו מכוח חוק ההקמה".

90 שמה אפשר ליישב את הסתירה ולטעון כי רק הוראות פרק כ' ופרק כ"ב הותקנו מכוח סעיף 26 לחוק, וכי כל שאר הפרקים הותקנו עוד בטרם נחקק חוק בית המשפט למשפחה. לפיכך רק משני פרקים אלו אוסרת הוראת החוק לסטות משום שרק הם "הותקנו לפי חוק זה", ולעומת זאת מהפרקים האחרים שנמנו לעיל אפשר לסטות, כשם שגם אומרת התקנה, וכי אין אפוא כל סתירה בין הוראת החוק להוראת התקנה. הבעיה בניסיון יישוב זה היא כי מאז נחקק חוק בית המשפט למשפחה נערכו שינויים כמעט בכל התקנות הנמצאות בפרקים האחרים. שינויים אלו נעשו מכוח סעיף 26 לחוק, כפי שנאמר במפורש בקובצי התקנות (ראו למשל: תקנות סדר הדין האזרחי (תיקון מס' 3), תשס"ח-2008, ק"ת 1302 ועוד). אם כך, הרי שלפי הוראת החוק אי אפשר לסטות מכל הפרקים בחלק ג' לתקנות, גם הוותיקים

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

אם ניתוח זה אכן נכון, הרי ששר המשפטים חרג לכאורה מסמכותו כשהתקין את תקנה 258ב(ג) לתקנות! לשם יישוב העניין אבחן את ההוראה שמכוחה התקין שר המשפטים תקנה זו, הלא היא הוראת סעיף 26 לחוק, הקובעת:

26. (א) שר המשפטים רשאי להסדיר בתקנות, את סדרי הדין והנהוג לפני בית המשפט לעניני משפחה, ובכלל זה הוראות בדבר סמכויות בית המשפט לצוות בענינים הבאים...

לעומתו סעיף 108 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], המסדיר את סמכותו של שר המשפטים להתקין את תקנות סדר הדין האזרחי, קובע:

108. (א) שר המשפטים רשאי להסדיר בתקנות סדרי דין את סדרי הדין והנהוג לפני בתי משפט, רשמים ולשכות הוצאה לפועל, במידה שלא נקבעו בחוק, ובהם...

אם נדקדק במילות החוק נראה כי הגבלת סמכותו של שר המשפטים להתקין תקנות רק "במידה שלא יקבעו בחוק" נעדרת מהוראת סעיף 26 לחוק! האם אפשר להסיק מכך כי שר המשפטים רשאי להתקין תקנות מכוח סעיף 26 אף "במידה שנקבעו בחוק"? לא סביר להניח כי המחוקק יעניק כוח זה לשר המשפטים. סביר יותר כי מדובר בהשמטה מקרית בלבד.⁹² אם כך, עדיין נותרנו עם הקושי כיצד לפרש את הוראת התקנה המאפשרת לבית המשפט לסטות מכל הוראות שאר הפרקים, אף מהפרקים הייחודיים לעניני משפחה, אף על פי שהוראת החוק אוסרת לעשות כן. אם אכן כך, דינה של התקנה להיבטל מחוסר סמכות, או למצער יש להכריז על בטלותה היחסית באופן שגם

---

91 יותר, הואיל ובהם משולבים תיקונים "לפי חוק זה". לעומת זאת התקנה מתירה לסטות מפרקים אלו, ולפיכך היא סותרת את החוק, פשוטו כמשמעו, והדרא קושיא לדוכתא. בהקשר אחר בדיני המשפחה טען פרופ' שאווה כי תקנות יישוב הסכסוך הותקנו תוך חריגה מסמכות בהיותן נוגדות את הוראות חוק בית המשפט לעניני משפחה, ועל כן דינן להיבטל. ראו: מנשה שאוה, "היחס בין סמכותו של בית המשפט לעניני משפחה לבין סמכותו של בית-הדין הרבני", הפרקליט מד (תשנ"ח-תש"ס) 44. וכן מנשה שאוה, "הצעת חוק בית-המשפט לעניני משפחה (תיקון מס' 4) (השוואת סמכויות שיפוט), תשנ"ח-1998 – האומנם ברכה לנשים המוסלמיות והנוצריות?", הפרקליט מד (תשנ"ח-תש"ס) 358, בעמ' 387; ליאת שכטר, "האם התקנות בדבר 'בקשה ליישוב סכסוך' בבית-המשפט לעניני משפחה חורגות מסמכות?", קרית המשפט א (תשס"א) 353. ומנגד ראו: דעתם של ארבל וגייפמן (לעיל, הערה 10) בעמ' 441. מחלוקת זו הובאה ולא הוכרעה בבג"ץ 9834/01 פלונית נ' בית-הדין הרבני הגדול, פ"ד נח(2) 913, בעמ' 927.

92 מלבד ההוראה עצמה אין התייחסות נוספת בהצעת החוק. ראה: סעיף 11 להצעת חוק לתיקון דיני המשפחה (ריכוז סמכויות השיפוט).

על פיה אי אפשר יהיה לסטות מכל ההוראות המיוחדות שנתקנו מכוח החוק. כלומר, כפי העולה מהוראת החוק, אי אפשר יהיה לסטות מכל הפרקים בחלק ג לתקנות.

ג. מרד בתי משפט למשפחה – מקורות נורמטיביים לאימוץ הליכי הגילוי המוקדם

הלכת בוטח לא הניחה את דעתם של שופטי בתי המשפט למשפחה. הלכה זו ככלל את ידיהם בכלל ובסוגיית גילוי המסמכים בפרט. הלכה זו קובעת למעשה כי בתי המשפט למשפחה אינם רשאים ליתן צו לגילוי ספציפי, לעיון ספציפי ואף לא למחיקת כתבי טענות. הלכת בוטח משכה אפוא את בית המשפט למשפחה לקצה האדוורסרי אף יותר מהנוהג הקיים בבתי המשפט הרגילים.⁹³ הצדדים יצרפו מסמכים לפי שיקול דעתם, ובית המשפט לא יוכל להתערב בעניין, לא לדרוש מסמך נוסף ואף לא להפעיל כל סנקציה נוספת. החמרת יותר זו נראית תמוהה על רקע השקיפות המרבית שאמורה לנהוג בבית המשפט למשפחה ועל רקע תכלית הקמתו של בית המשפט למשפחה. אם אחד הצדדים לא ימלא את חובת הגילוי המוקדם שבה הוא מחויב, יצא הצד שכנגד וידו על התחתונה. תמיהה זו מתחזקת גם על רקע דבריו של פרופ' קרייני, הטוען כי בעת האחרונה חל שינוי בתפיסה המנחה בישראל, ולפיה התכלית של גילוי המסמכים כיום איננה הגישה הקונפליקטואלית (הקרובה לגישה האדוורסרית), שלפיה התכלית היא חידוד הפלוגתאות בין הצדדים) כי אם התפיסה הנורמטיבית (הקרובה לגישה האינקוויזיטורית), ולפיה התכלית היא גילוי האמת.⁹⁴ דברים אלו נאמרו בסדרי הדין הכלליים, אך הם נכונים ביתר שאת בבית המשפט למשפחה. גילוי האמת אינו המטרה בבית המשפט למשפחה, אולם זהו אמצעי הכרחי להגשמת תכליתו. קשה להעריך

93 חובת הגילוי המוקדם שינתה את פני ההליך גם בשיטות המשפט השונות. כך למשל בשיטת המשפט הקנדית בעקבות חקיקת חובת הגילוי המוקדם נשללה זכות החקירה המוקדמת על ידי בעל הדין והותנתה ברשות בית המשפט. בד בבד משקלו של בית המשפט באיסוף הראיות גדל, והדבר קירבו לשיטת המשפט האינקוויזיטורית. ראו: D. A. Rollie, "The Evolution of Modern Canadian Family Law Procedure: The End of the Adversary System? Or Just the End of the Trial?", 41 *Fam. Ct. Rev.* (2003) 155. בעמ' 173 טוען המחבר כי הדבר פגע באחת ההצדקות המרכזיות של השיטה האדוורסרית, הרואה יתרון בהשתתפות הפעילה של בעלי הדין בהליך בהופיעם בפני בית המשפט. הגילוי המוקדם באמצעות מסמכים צמצם את מידת הופעתם באולם בית המשפט. וראו עוד להלן בפרק על המשפט המשווה.

94 קרייני (לעיל, הערה 66) בעמ' 580. לאישוש טענתו מפנה המחבר לשתי ציטטות של הנשיא ברק המדגישות עניין זה. ראו: רע"א 6546/94 בנק איגוד לישראל בע"מ נ' אזולאי, פ"ד מט(4) 54, בעמ' 61, וכן רע"א 1412/94 הסתדרות מדיציניית הדסה עין-כרם נ' גלעד, פ"ד מט(2) 516, בעמ' 522.

דין ודברים ותשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

שאפשר להגיע לפתרון מהיר, יעיל ומוסכם על הצדדים ככל האפשר בהיעדר תמונת המסמכים הכוללת. אי-מתן הצו ואי-יכולת בית המשפט לצוות על מתן הצו, או להפעיל סנקציה ממריצה אחרת, עלולים להביא לידי סירובו של בעל דין לצרף לכתבי טענותיו את המסמכים המזיקים לו, ואף לידי סירובו למסרם במהלך הדיון לידי הצד שכנגד. הוזה אומר, ככל שבעל דין יודע (ובא כוחו ודאי יודע) כי לבית המשפט אין סמכות ליתן צו גילוי מסמכים, ואין סמכות להפעיל כל סנקציה, הרי שאין בפניו כל תמריץ לחשוף מסמכיו בהליכי הגילוי המוקדם. אילו הייתה לבית המשפט סמכות ליתן צווים, היה הדבר עשוי לתמרץ בעל דין לצרף כל מסמכיו כבר בשלב כתיב הטענות. הדבר היה מסייע בידי בית המשפט לסיים את ההליך מהר יותר, כרציונל ביסוד סדרי הדין הייחודיים. אם כן, מתברר כי תקנה 258ט(ד) ונטרולו של סעיף 8 לחוק בהלכת בוטח חותרים תחת הרציונל הייחודי של בית המשפט למשפחה והופכים פלסטר את מטרתו ותכליתו.

עד כמה הלכה זו כובלת את ידיהם של בתי המשפט תוך פגיעה חמורה בצדק אפשר ללמוד מעניין שנדון בבית משפט בכפר סבא.⁹⁵ אישה הגישה תביעה למזונותיה ולמזונות בנותיה. הבעל הכחיש את אבהותו על הקטניות וטען כי אינן בנותיו, וממילא אין הוא חב במזונותיהן. הקטניות נולדו בהליכי הפריה חוץ-גופית, אלא שלטענת הבעל ההפריה לא נעשתה מזרעו. האישה מסרבת לבצע בדיקת רקמות. נוכח סירובה עתר המבקש לגילוי מסמכים ספציפיים הנוגעים להפריה זו. בתגובה לבקשה טענה האישה כי בית המשפט אינו מוסמך לחייב צד לגלות חומר במסגרת ההליך הדיוני של גילוי מסמכים. בית המשפט קיבל טענתה, הפנה להלכת בוטח, והוסיף בחוסר אונים: "איני מתעלם מהעובדה כי קביעה זו עלולה לפגוע בזכותם ויכולתם של בעלי דין למיצוי טענותיהם וראיותיהם, וביתר שאת אמורים הדברים בעניין דנן בו אפשר שיידרש המבקש להתמודד עם קיומן של חזקות שונות הנוגדות טענתו לאי אבהותו".⁹⁶ אך סביר הוא אפוא כי החלטה שתתקבל בהיעדר מסמכים תהא מוסכמת פחות על הצדדים. לכך עלולות להיות השלכות שליליות ביותר על המשך התנהלותם של בני המשפחה.

על פי עקרון התקדים המחייב של הלכת בוטח, ועל פי המבנה ההיררכי המתחייב במערכת המשפטית, פסיקה זו של בית המשפט בכפר סבא וכדוגמתה הייתה אמורה להיות הכלל אף על פי שלטעמי היא ודאי אינה ראויה מבחינת תוכנה. ובכך מתברר כי פסיקה זו היא היוצאת מן הכלל. לא מעט ערכאות דיוניות מרדו בפסיקת בית המשפט

95 בש"א (משפחה כ"ס) 4487/04 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 30.11.2004).
96 כדי לרכך החלטה זו מוסיף בית המשפט וכותב: "למותר לציין כי הימנעותו של צד מגילוי מסמכים אשר יש בהם לשפוך אור על העניין שבמחלוקת תבוא במכלול שיקוליו של בית המשפט בעת מתן החלטתו הסופית. ד"ר יואל זוסמן, סדרי הדין האזרחי, מהדורה שביעית, 1995, עמ' 429". שם, פסקה 6 לפסק הדין.

העליון כפשוטה ומצאו, ואף יצרו, קונסטרוקציות מקוריות כדי להתגבר עליה. בסעיפים הבאים אעמוד על קונסטרוקציות אלו ואבחן מהם המקורות הנורמטיביים שמהם שאבו הערכאות הדיוניות את הסמכות להעניק בכל זאת צו גילוי מסמכים.

1. הוראות "קדם-המשפט" כמקור סמכות לגילוי מסמכים

בבית משפט למשפחה בתל-אביב הוגשה בקשה לגילוי מסמכים. בית המשפט מפתח שתי קונסטרוקציות כדי לאמץ חלקים מסוימים מהסדר גילוי המסמכים הכללי, וזו הקונסטרוקציה הראשונה:

מכוח תקנה 258ב(ב) למדים אנו למשל שתקנה 143 חלה גם חלה בבית-משפט לענייני משפחה. תקנה 143 זו עוסקת בסמכויות שופט בקדם-משפט. בין יתר סמכויותיו בקדם-משפט מוסמך שופט: "3) להחליט בדבר... גילוי מסמכים והעיון בהם...". הסמכה זו יכול שופט בבית-משפט לענייני משפחה לעשות בה שימוש ב"שינויים המחוייבים לפי העניין" בכל הנוגע להליך גילוי המסמכים שיוחד לתובענות בענייני משפחה ותוך הפניה לתקנה 143(10) "להורות כל הוראה לסדר הדין שיש בה לפשט את הדיון או להקל עליו" וליתן הוראות בכל הנוגע לגילוי המוקדם והעיון במסמכים הרלוונטיים.⁹⁷

קונסטרוקציה זו חזרה על עצמה במוטב אחר: בפני בית משפט למשפחה בתל-אביב נידונה תביעה בין אשת מנוח לאחיו למתן חשבונות ולפיצוי כספי לפי חשבונות. האישה עתרה בפני רשמת בית המשפט לסעד זמני של גילוי מסמכים והמצאתם. הרשמת דחתה את הבקשה, שכן הסעד הזמני המבוקש נותן בידי האישה את הסעד הסופי שנתבע בתביעה העיקרית. עוד הוסיפה הרשמת וקבעה שאי אפשר להיעתר לבקשה לפי שהוראות גילוי המסמכים הכללי אינן חלות על תובענות בענייני משפחה. על החלטה זו הוגש ערעור בפני בית המשפט למשפחה. הלה קיבל את הערעור, בקבעו כי הסמכות של שופט בקדם-משפט להורות על גילוי מסמכים מכוח תקנה 143(3) לתקנות היא סמכות נוספת ואינה קשורה למילוי התנאים של גילוי מסמכים הקבועים בפרק ט'⁹⁸. שני מותבים אלו לא הסתפקו בקונסטרוקציה זו, ופיתחו קונסטרוקציה נוספת לשם אימוץ חלקים מהסדר גילוי המסמכים הכללי, כדלקמן.

2. פיצול בין התנאים הפרוצדורליים לבין ההוראות הכלליות

הקונסטרוקציה השנייה שאותה פיתח המותב הראשון מבוססת על הפרשנות הזאת:

97 עניין ר' ל' (לעיל, הערה 82) פסקה 4 לפסק הדין.
98 עניין בומבך (לעיל, הערה 15) פסקה 15 לפסק הדין.

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

והחשוב מכול – מבחינת לשונה מכוונת תקנה 258ט(ד) לתקנות לאותן הוראות בפרק ט' העוסקות בפרוצדורה, בטכניקה של הליכי הגילוי והעיון כפי שנקבעו בפרק ט'. הוראות אלה שבפרק ט' לא תחולנה בבית-משפט לענייני משפחה, שכן הן עומדות בסתירה לתקנה 258ט [...]. לעומת הוראות אלה קיימות בסימן ד לפרק ט' "הוראות כלליות" הנוגעות לגילוי מסמכים ולעיון בהם. אין כל מניעה להחיל הוראות אלה, כהוראות כלליות, גם על הפרוצדורה המיוחדת של גילוי מסמכים ועיון בהם, שיוחדה לבית-המשפט לענייני משפחה, וב"שינויים המחוייבים" (תקנה 258ב(ב)).⁹⁹

כלומר בית המשפט קובע כי הוראת תקנה 258ט(ד) התכוונה לשלול רק את התנאים הפרוצדורליים של ההסדר הכללי לגילוי המסמכים – כלומר פנייה מקדימה לבעל דין, המתנה לתשובתו ופנייה לבית המשפט – אך לא התכוונה לשלול את ההוראות הכלליות, כלומר את עצם מתן צו הגילוי. לאור שתי קונסטרוקציות אלו הורה בית המשפט לנתבעת לצרף מסמכים לתיק בית המשפט ואת העתקם לתובעים. המותב השני צעד אף הוא בדרך הקונסטרוקציה השנייה, בקבעו כי בבית משפט למשפחה ניתנה רשות לפנות ישירות לבית המשפט ללא פנייה מוקדמת לבעלי הדין¹⁰⁰ (מותב זה אף סבר כי אפשר להפעיל את הוראת סעיף 8(א) לחוק).¹⁰¹ לאור זאת החליט להורות על תצהיר גילוי מסמכים ספציפי ועל צירוף העתק המסמכים.

בדרך הקונסטרוקציה השנייה צעד גם בית המשפט למשפחה בחדרה. בפניו הוגשה בקשה לגילוי מסמכים. המשיב התנגד לבקשה בהסתמכו על הלכת בוטח. בית המשפט תמה על שלילת האפשרות להורות על גילוי מסמכים בבתי משפט למשפחה, האמור להנהיג עורך גילוי ושקיפות. למרות זאת הורה על גילוי מסמכים תוך שהוא מסתמך על שתי ההלכות דלעיל, אם כי סירב להורות על גילוי מסמכים נוספים שמלכתחילה לא היה צורך לצרפם לכתב הטענות.¹⁰² על הלכה זו חזר אותו המותב בפסק דין נוסף.¹⁰³

99 עניין ר' ל' (לעיל, הערה 82) פסקה 4(ז) לפסק הדין.

100 עניין בומבך (לעיל, הערה 15) פסקה 15 לפסק הדין.

101 שם, פסקה 17 לפסק הדין, וכך כתב: "יתרה מכך, משקבענו שבתקנה 258ט(ד) אין המדובר בהסדר שלילי, השולל את הסמכות ליתן סעד לגילוי מסמכים ספציפי, אלא בהסדר השולל את הפרוצדורה להפעלה הקבועה בפרק ט' – ניתן להשלים את החסר מכוח סעיף 8(א) לחוק בית המשפט לענייני משפחה...".

102 בש"א (משפחה חד') 1384/05 (תמ"ש 3070/02) מ.ר. נ' מ.א. (פורסם בנבו, 19.9.2005).

103 ראו: בש"א (משפחה חד') 1894/06 כ' ג' נ' בנק הפועלים פסקה 16 לפסק הדין (פורסם בנבו, 25.10.2006): "ערה אני לכך שנשמעו דעות שונות בעניין זה כך באשר להלכת בוטח רע"א 6642/80 מפי כבוד השופט הנדל בבית המשפט המחוזי בבאר שבע, ואשר אושרה בעליון, ועוד. מנגד מצאתי בפסיקה את פסק הדין בעניין פלי מנדלסון נ' בומבך מפי כבוד השופט גייפמן, בה נקבע שלא נשללה האפשרות להעניק סעד של גילוי מסמכים בבית המשפט למשפחה, ואין המדובר בהסדר שלילי, אלא שבית המשפט למשפחה נשללה

3. ציון המסמכים בתצהיר האימות

קונסטרוקציה שלישית למתן צוי הגילוי והעיון מצאתי בפסק דינו של בית המשפט למשפחה בתל-אביב.¹⁰⁴ במסגרת תביעה בין אם לבתה הוגשה בקשה לגילוי מסמכים. בית המשפט, מפי השופט שוחט, קבע כי אכן אין הליך גילוי מסמכים רגיל, אך בגדר תקנה 258ט עצמה אפשר למצוא את התרופה לגילויים של מסמכים ה"מזיקים" לנתבע ומועילים לתובע, ואשר לטענתו מצויים בידי הנתבע. על פי לשון התקנה, מסמך רלוונטי שבעל דין סומך טענותיו עליו, שאינו בידיו אך נמצא בידי הצד שכנגד – יציין זאת בעל הדין בתצהיר המאמת את כתב טענותיו.¹⁰⁵ משצורפה רשימת המסמכים מטעם התובע לכתב התביעה הופכת היא עם תצהיר האימות יחדיו לחלק מכתב התביעה. הן הרשימה והן הטענה בתצהיר מחייבות התייחסות של הנתבע. הנתבע יהיה חייב להתייחס בכתב הגנתו לטענה כי מסמכים מסוימים שצוינו בתצהיר האימות של התובע נמצאים בידיו, וממילא לצייןם ברשימה ולצרף העתק מהם, לרבות אותם מסמכים "מזיקים". מנגד, גם הנתבע יכול לציין בכתב הגנתו, ברשימת המסמכים שלו ובתצהיר האימות מסמכים מועילים ומזיקים כאחד שנמצאים בידי התובע או בידי צד שלישי כלשהו. הרשימה ותצהיר האימות הופכים להיות לחלק מכתב ההגנה, ואם ירצה התובע להתייחס אליהם יהא עליו לבקש רשות להגיש כתב תשובה.

משהקפיד בעל הדין לציין את קיומם של אותם מסמכים "מזיקים" שנמצאים בידי יריבו כמסמכים שעליהם נסמך כתב טענותיו, נפתחת בפניו הדרך לפנות אל בית המשפט בבקשה מתאימה להפעיל את סמכויותיו וליתן הוראות מתאימות בדבר גילוי מסמכים ועיון בהם. סמכותו זו של בית המשפט לענייני משפחה מצויה בתקנה 143(3) לתקנות. בהסמכה זו יכול שופט בבית משפט לענייני משפחה להשתמש ב"שינויים המחויבים לפי העניין" בכל הנוגע להליך גילוי המסמכים שיוחד לתובענות בענייני משפחה ותוך הפניה לתקנה 143(10) ליתן הוראות בכל הנוגע לגילוי המוקדם והעיון במסמכים הרלוונטיים. זאת ועוד, בית המשפט יכול להחליט בעניינים אלה וליתן הוראות מיזמתו גם ללא בקשת בעל דין.¹⁰⁶ גם כאן נעזר בית המשפט בהוראות סעיף 143 לתקנות, ובכך מזכיר הדבר את

הפרוצדורה המסויימת הנקוטה בבית המשפט האזרחיים במקרה של בקשת צו גילוי מסמכים וכך גם בש"א 15094/99 תמ"ש 82221/98 ל.ל. מפי כבוד השופט שוחט (ההדגשות במקור – י"כ).

104 תמ"ש (משפחה ת"א) 31010/03 ע' א' נ' ע' א' (פורסם בנוב, 18.1.2007).

105 קיימת נטייה שלא להתייחס בתצהיר זה למסמכים הנמצאים אצל הצד שכנגד, אך לנטייה זו יש מחיר, למשל בעניין ר' ל' (לעיל, הערה 82), נקבע כי הואיל ולא צוינו המסמכים הללו בתצהיר האימות, אי אפשר לבקשם לאחר מכן במסגרת גילוי מסמכים, ועל בית המשפט לדחות את הבקשה אם כי בית המשפט מציין לאחר מכן כי בכל זאת אפשר לבקשם מכוח תקנה 144 לתקנות.

106 ראו: תקנה 144 לתקנות סדר הדין האזרחי. מתווה זה צוין על ידי השופט שוחט גם בעניין ר' ל' (לעיל, הערה 82), אלא ששם הוסיף בית המשפט כי לאחר שציין התובע/נתבע את

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

הקונסטרוקציה הראשונה, אלא שכאן הוראת הסעיף נסמכת על חובת הגילוי בתצהיר האימות, ולא היא היוצרת את מקור החיוב.

4. סעיף 11 לחוק יחסי ממון כצינור אימוץ של הליך גילוי המסמכים

קונסטרוקציה רביעית לאימוץ חלקים מהסדר גילוי המסמכים הכללי מצאנו בבית המשפט לענייני משפחה בירושלים, אם כי מוגבלת היא לנושאי חלוקת רכוש בלבד. אישה הגישה בקשה להורות על גילוי ועיון במסמכים ספציפיים של בעלה ושל חברות בעלותו, אשר צורפו אף הן לתביעה. בית המשפט הורה על גילוי מסמכים וכך נימק:

...הנני סבור כי הסמכות הניתנת לבית המשפט מכוח סעיף 11 לחוק לצורך שמירת זכויותיה של האישה, כוללת בחובה גם את הסמכות להורות על גילוי מסמכים מאוחר. במקרה זה מבקשת התובעת גילוי ועיון במסמכים המכילים מידע חיוני בנוגע להיקף הזכויות העתידיות של בני הזוג, ועל כן, הוצאת צו בנוגע להמצאת המסמכים הינה בבחינת נקיטה באמצעים הדרושים לצורך שמירת הזכויות הפוטנציאליות של בן הזוג בהתאם לסעיף 11 לחוק יחסי ממון.¹⁰⁷

בדרך דומה צעד לאחרונה בית המשפט בכפר סבא כאשר מינה מומחה כלכלי לפי הוראת סעיף 11 לחוק יחסי ממון. החלטתו אושרה בבית המשפט המחוזי ובבית המשפט העליון.¹⁰⁸

קונסטרוקציות אלו לאימוץ חלקים מסוימים מהסדר גילוי המסמכים הכללי לא עצרו במתן צווים לגילוי ספציפי כי אם הורחבו גם לאימוץ הסנקציות הקיימות בהסדר הכללי, כפי שאראה בפרק הבא.

5. הסנקצייה בעקבות הפרתן של הוראות גילוי מסמכים

כאמור, חלקה השלישי של תקנה 258ט עוסק בסנקצייה בגין אי-הגילוי, וכך קובעת ההוראה:

המסמכים שאינם ברשותו בתצהיר האימות, והצד שכנגד לא התייחס לכך, אפשר לפנות לבית המשפט גם מכוח תקנה 170 לתקנות.
107 תמ"ש (משפחה י-ם) 3342/97 ו' נ' א', פסקה 17 לפסק הדין (פורסם בנבו, 31.5.2005) (להלן – עניין ו'). נראה כי קונסטרוקציה זו מקובלת גם על בית המשפט המחוזי. ראו: בר"ע 830/05 (מחוזי י-ם) א. א. נ' א. ו., פסקה 7 לפסק הדין (פורסם בנבו, 14.9.2005).
108 בע"מ 8339/06 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 4.1.2007), אשר דחה ערעור על החלטת בית המשפט המחוזי בתל-אביב מיום 7.9.2006 בבר"ע 2309/05, שבו נדחה ערעור על החלטת בית המשפט לענייני משפחה בכפר סבא מיום 21.6.2005 בבש"א 2091/04.

(ג) לא צירף בעל דין מסמך כאמור בתקנת משנה (ב), תחול תקנה 114א.

תקנה 114א לתקנות סדר הדין האזרחי קובעת כך:

תנאים לקבלת ראייה

114א. בעל דין שאינו מגלה מסמך שיש לגלותו לפי תקנה 112 או שאינו נענה לדרישה לפי תקנה 114, לא יהא רשאי להגיש את המסמך כראיה מטעמו באותה תובענה, אלא ברשות שנתן בית המשפט לאחר שנוכח כי היה לבעל הדין הצדק סביר למחדלו...

בעל דין שחדל ולא צירף מסמך עלול אפוא להסב נזק לעצמו אם בית המשפט לא יתיר לו להגיש את המסמך הרלוונטי.¹⁰⁹ אך ברור הוא כי סנקצייה זו יעילה רק אם מדובר במסמך ה"מועיל" לבעל הדין שלא צירפו (דבר שבדרך כלל לא יקרה). השאלה הקשה היא מהי הסנקצייה כאשר בעל דין איננו מגלה מסמכים שיש בהם כדי להזיק לו ולהועיל לצד שכנגדו. למשל, כאשר בן הזוג המנהל את כספי המשפחה איננו מציג את כל המסמכים המעידים על הכנסותיו ועל ההון הצבור של המשפחה, ובכך מבקש להקטין את חלקו של בן זוגו בחלוקת הרכוש המשפחתי. במקרה שכזה הסנקצייה הקובעת כי לא יתאפשר לו להגיש המסמך אינה סנקצייה. האין מוצא?

על פי הקונסטרוקציות דלעיל מציע השופט גייפמן כי התרופה לאי-הצירוף היא בקשה לגילויים והמצאתם של מסמכים ספציפיים מהמשיב או לחלופין בקשה להזמנת עד מטעם בית המשפט, הכוללת בגדרה גם הזמנת מסמכים.¹¹⁰ השופט שוחט מציע להשתמש בתקנה 170 לתקנות.¹¹¹ דא עקא שגם הדרכים הללו אינן סנקצייה חריפה מספיק. אין בהן מרכיב עונשי שיש בו כדי להרתיע בעל דין מלהסתיר מסמכים חשובים המזיקים לו, ונמצאת תכלית הקמת בית המשפט למשפחה – מסוכלת. השאלה החשובה היא אם רשאי בית המשפט למשפחה להשתמש בסנקצייה החריפה הקיימת בהסדר הכללי – מחיקת כתבי טענות.¹¹²

109 ראו למשל: עניין י' ב.ל. (לעיל, הערה 46).

110 ראו: תקנה 258יג לתקנות סדר הדין האזרחי, וסעיפים 26(א) ו-26(ב) לחוק בתי המשפט לענייני משפחה. וכן עניין בומבך (לעיל, הערה 15).

111 בית המשפט בעניין ו' (לעיל, הערה 107) התנגד לדרך זו וכך כתב: "אף תקנה 170 לתקנות סדר הדין האזרחי אינה שייכת לענייננו וכל מטרתה הוא להכשיר ראייה משנית בעת הדיון".

112 תקנה 122 לתקנות סדר הדין האזרחי. מעניין לציין כי בסוגיית המזונות עומד בפני בית המשפט מדרג של תרופות לבעל דין הנפגע, ובכללן מחיקת כתבי הטענות, וכך קובעת תקנה 264 לתקנות סדר הדין האזרחי: "א. בעל דין שלא מסר פרט בהרצאת הפרטים והפרט הוא בתחום ידיעתו האישית, יראוהו כמי שמודה בפרט שמסר בעל הדין שכנגד בענין הנדון [...] ב. בעל דין שלא צרף להרצאת הפרטים מסמך שהיה עליו לצרפו, יראוהו כמי שלא מסר פרטים הנוגעים לתוכן המסמך, ולא יורשה להביא ראיות לפרטים אלה אלא אם כן בית

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

בהמשך לקונסטרוקציות שפותחו לעיל משיב בית המשפט למשפחה לשאלה זו בחיוב בקבעו כי גם תקנה 122 ראוי שתחול כהוראה כללית על הליך הגילוי והעיון בבית המשפט למשפחה. לדעת בית המשפט, סנקצייה זו תחול מכח תקנה 258ב(ב) על בעל דין שלא גילה מסמכיו, ובית המשפט ציווה עליו לעשות כן על פי בקשה מיוחדת מכוח סמכותו במסגרת קדם-המשפט.¹¹³ מתברר כי לא רק להלכה נאמרו הדברים כי אם גם למעשה: בית המשפט למשפחה בירושלים צעד בדרך זו כשהורה על מחיקת תביעת אישה לפירוק השיתוף בדירת המגורים.¹¹⁴ בית המשפט נימק את מחיקת התביעה בין היתר במחללה של האישה, אשר לא קיימה את הוראת תקנה 258ט לתקנות כשלא צירפה מסמכים מהותיים לכתב התביעה (זיכרון הדברים וחווה המכר), וכשלא מסרה תיאור של הדירה שיש בו די כדי לזהותה.¹¹⁵

ד. ביקורת על פסיקתם של בתי המשפט למשפחה

1. קונסטרוקציות בתי המשפט למשפחה נדחות על ידי ערכאות הערעור

אם נדקדק בכל הפסיקות דלעיל, נראה כי על אף הצורך ההכרחי והמוצדק של בתי המשפט למשפחה לאמץ הוראות מסוימות מהסדר גילוי המסמכים הכללי, אין הם משתמשים עוד בהוראה המשחררת אותם מכבלי סדרי הדין. הן כנראה הפנימו היטב את הלכת בוטח. עם זאת דומני כי מדובר בהפנמה למראית עין בלבד, ואין כאן כי אם מרד של ממש. הקונסטרוקציות שפותחו כדי לאמץ חלקים מהסדר גילוי המסמכים הכללי עשויות פלסתר את הוראת החוק ואת הלכת בוטח. הלכה זו לא די שפירשה את הוראת

המשפט התיר לו, מטעמים מיוחדים שיירשמו, לצרף את המסמך לאחר הגשת כתבי טענותיו [...] ד. על אף האמור בתקנה זו, רשאי בית המשפט, אם ראה שבעל דין אינו מקיים הוראה מהוראות פרק זה, למחוק את כתב הטענות שלו או לצוות עליו לקיים את ההוראה בתוך זמן שקבע". ראו התייחסות לשימוש בסנקציות אלו: ע"מ (מחוזי י-ם) 470/03 פלוני נ' פלונית (פורסם בנבו, 18.11.2005).

113 עניין ר' ל' (לעיל, הערה 82)

114 תמ"ש (משפחה י-ם) 21594/03, 21595 פלונית נ' פלוני (השופט אלבו, 16.11.2006).

115 אפשר להציע להשתמש בתקנה 91 לתקנות סדר הדין האזרחי, הקובעת כי "...רשאי בית המשפט [...] להורות על מחיקה [...] של כתב טענות שלא קוימו לגביו הוראות תקנות אלו". תקנה זו מוחלת בבית המשפט למשפחה מכוח תקנה 258ב(ב) לתקנות. הבעיה היא שהוראת תקנה 258ט(א) קובעת כי יש לצרף רק את המסמכים שעליהם נסמך כתב הטענות. לפיכך בעל דין שלא צירף מסמך המזיק לו לא הפר כל תקנה, באשר כתב הטענות לא נסמך על מסמך זה. ממילא אי אפשר להחיל עליו את הסנקצייה הקבועה בהוראת תקנה 91 לתקנות. כדי למחוק את כתבי טענותיו יש אפוא צורך בצו של בית המשפט.

סעיף 8(א) כפי שפירשה אלא גם קבעה מפורשות כי אין להפעיל את הליך גילוי המסמכים הכללי בבית המשפט למשפחה. תמוה עד מאוד הוא השימוש בקונסטרוקציה הראשונה, המבקשת לראות בהוראות קדם-המשפט צינור לאימוץ חלקים מגילוי המסמכים הכללי אל בית המשפט למשפחה. קונסטרוקציה זו נשללה באמרת רציו עוד בהלכת בוטח, וכך נאמר:

לדעתי ברור כי הואיל והתקנות הייחודיות לתובענות לענייני משפחה קובעות כי התקנות בענין גילוי מסמכים לא חלות, לא ניתן להגיע למסקנה אחרת על בסיס התקנה שעניינה ניהול קדם המשפט. תקנה זו, המצויה בחלק הכללי של תקנות סדר הדין האזרחי, איננה קובעת את מקור הסמכות למתן צו גילוי מסמכים, אלא עיתוי למתן צו כאמור על בסיס סמכות קיימת... אולם, משקבעו התקנות כי הליכי גילוי אינם חלים בתובענה לענייני משפחה, סוגיית העיתוי אינה מתעוררת.¹¹⁶

גם הקונסטרוקציה השנייה בדבר אימוץ חלקי של "ההוראות כלליות", ובכללן סנקציית מחיקת כתבי הטענות, אינה מקובלת על ערכאת הערעור. הדברים התחדדו על ידי בית המשפט המחוזי בהרכב של שלושה שופטים, אשר ביטל את פסק דינו של בית המשפט למשפחה בירושלים דלעיל, שהורה על מחיקת תביעת האישה בגין אי-צירוף מסמכים, וכך כתב:

...בכל הנוגע להליך גילוי מסמכים בבית המשפט לענייני משפחה, חלה הוראת תקנה 258ט(א) לתקנות [...] הוראה זו היא הוראה מיוחדת, המוציאה את הוראות פרק ט' לתקנות, העוסק בגילוי מסמכים. התעניש (סנקציה) לאי גילוי המסמכים מצוי בהוראת תקנה 114א לתקנות [...] אינו מחיקת כתב תביעה, אלא איסור להגיש המסמכים כאמור כראיה במהלך המשפט...¹¹⁷

116 עניין בוטח במחוזי (לעיל, הערה 83) בפסקה 4 לפסק הדין. אני נוטה לקבל את עמדתו זו של בית המשפט המחוזי אף על פי שמקובל בפסיקה כי אין במילוי התנאים הפרוצדורליים (פנייה לבעל הדין שכנגד והמתנה לתשובתו) כדי להגביל את סמכותו של בית המשפט בקדם-משפט ליתן צו גילוי מסמכים. ראה: בר"ע 241/84 עטאללה נ' universal pictures inc, פ"ד לח(2) 643, מה שיכול ללמד כי בית המשפט שואב את סמכותו מכוח תקנה 143 ולא מכוח פרק ט'. לטעמי, אין ללמוד מכך כי מקור הסמכות למתן צו לגילוי מסמכים נשאב מתקנה 143 לתקנות. מקור הסמכות נשאב מפרק ט', ותקנה 143 רק מאפשרת לבית המשפט לדלג מעל התנאים הפרוצדורליים בפרק, כפי שעושה גם תקנה 144 לתקנות.

117 ע"מ (מחוזי י-ם) 1001/07 פלונית נ' פלוני (פורסם בנבו, 10.3.2008). עוד הוסיף וכתב: "...בית משפט רשאי למחוק כתב תביעה רק אם התקיימו התנאים הקבועים בהוראת תקנה 100 לתקנות, או אם ישנה הוראה אחרת המסמיכה את בית המשפט למחוק כתב תביעה, כגון הוראת תקנה 122 לתקנות".

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

אין ספק כי הוראת תקנה 258ט(ד) כמו גם פרשנות בית המשפט העליון להוראה זו ולהוראת סעיף 8(א) לחוק יוצרות מצב תמוה. בשל המרקם העדין של יחסי בני משפחה, אשר ממשיכים לחיות יחד בצורה כזו או אחרת גם לאחר ההליך המשפטי, רצוי לפתור את הסכסוך באופן המהיר והיעיל ביותר, וככל האפשר באופן המוסכם על הצדדים. אך טבעי היה לצפות כי דווקא במסגרת בית המשפט למשפחה יותרו צווים לגילוי מסמכים, וכי הסנקציה בגין אי-גילויים תהיה חריפה יותר. למרות זאת פרשנות ערכאות הערעור אינה משתמעת לשני פנים: הקונסטרוקציות שפיתחו בתי המשפט למשפחה בתל-אביב, חדרה וירושלים, שדרכן ניסו לייבא את ההוראות הכלליות של הליך גילוי מסמכים, אינן מקובלות על ערכאות הערעור.¹¹⁸ האחרונות מנסות אפוא לבלום את המרד של הערכאות הדיוניות ואת אי-הסדר העלול להיווצר בסדרי הדין ומבכרות את ערך ה"יציב" על פני ערך ה"אמת".¹¹⁹

הערכאות הדיוניות סוטות אפוא מהוראות ערכאות הערעור. במישור התקדים המחייב, ללא קשר לתוכנו של התקדים, נוצרה כאן בעיה אמיתית הפוגעת במבנה ההיררכי והמתחייב במערכת המשפטית.¹²⁰ קיים כאן מסר מערכת בעייתית, עת הערכאות הדיוניות מפנות להלכת העליון, ובאותה נשימה מפנות לפסקי דין סותרים של בתי המשפט למשפחה, ונסמכים על האחרונים משל מדובר בשני פסקי בית המשפט העליון העומדים זה כנגד זה! לעומת זאת במישור הנוגע למהות דומה כי תוכן פסיקתם ראוי ונכון, וראוי להנהיג הליך גילוי מסמכים דומה לנהוג בבתי המשפט הכלליים ודומה למקובל בשיטות המשפט ברחבי העולם, כדלקמן: נוצר מצב שבו כוונתם של בתי המשפט למשפחה רצויה, אך מעשיהם (סטייה מתקדים מחייב) אינם רצויים. בשל הסטייה כל בית משפט פועל על פי שיקול דעתו: האחד מאמץ את הסדר הגילוי, השני מאמץ רק חלקים מסוימים הימנו, והשלישי איננו מאמצו כלל. בעלי הדין אינם יודעים כיצד לכלכל דרכם, וכיצד לנהל מהלכיהם המשפטיים, ולו רק בסדרי דין.

2. ביקורת על אימוץ חלקים מסוימים בלבד מסדר הדין הכללי

מלבד קביעותיהן המפורשות של ערכאות הערעור ומלבד הביקורת העקרונית שכתבתי בסעיף הקודם, אבקש להוסיף ולטעון נגד הקונסטרוקציה השנייה.

118 מנגד ראו: הערתו של השופט עמית במאמרו יצחק עמית, "קבילות, סודיות, חיסיון ואינטרסים מוגנים בהליכי גילוי במשפט האזרחי – ניסיון להשלטת סדר", ספר אורי קיטאי (תשס"ח) 247, בעמ' 291, המפנה לפסק דינו של בית המשפט העליון בע"מ 3542/04 פלוני נ' פלונית (טרם פורסם) וכותב: "אין בפסק הדין התייחסות לשאלה המקדמית בדבר תחולתם של הליכי גילוי מסמכים בבית המשפט לענייני משפחה לאור הוראת תקנה 258ט(ד) לתקנות; רע"א 2466/00 בוטח נ' בוטח...".

119 על העדפת ערך היציבות וערכים נוספים על פני האמת הרחיב פרופ' גולדשטיין, ראו: Goldstein (לעיל, הערה 41) בעמ' 471.

120 ראו: סעיף 20 לחוק-יסוד: השפיטה.

קונסטרוקציה זו טוענת כי הוראת תקנה 258ט(ד) שוללת רק את "התנאים הפרוצדורליים" של פרק גילוי המסמכים הכללי ומאפשרת לאמץ את "ההוראות הכלליות". ראשית, במישור הפורמלי אטען כי פרשנות זו אינה מתיישבת עם לשונה המפורשת של הוראת התקנה, אשר לא ערכה חלוקה מעין זו. מה גם ש"ההוראות הכלליות" בסימן ד' פרק ט' לתקנות כוללות במפורש גם את "התנאים הפרוצדורליים" (ראו: תקנה 120)! שנית, במישור המהותי אטען כי תקנות סדר הדין האזרחי אמנם מסדירות סדרי דין, אך הללו, על תנאיהם הפרוצדורליים, מגלמים עקרונות מהותיים במשפט: נטל ההוכחה והשכנוע, איזונים, אינטרסים, גבולות הפגיעה בפרטיות המותרת בהליך משפטי ועוד.¹²¹ כך גם התנאים הפרוצדורליים בשאלת הגילוי משקפים את המתח שבין הגישה האינקוויזיטורית, הדוגלת בחובת גילוי רחבה מראש, לשיטה האדוורסרית, המותירה את עצם הגילוי ואת היקפו בידי בעלי הדין.¹²² ביתור התקנות תוך אימוץ חלק אחד והזנחת האחר פוגע ברעיונות המהותיים ומפר את האיזונים המגולמים בתקנות. כך למשל ייתכן כי הפנייה הוולונטרית לצד שכנגד תקדם ערוץ תקשורת ביניהם שעשוי להוביל לפשרה בתיק. ברור גם כי פניות אלו יפחיתו עומסים מבתי המשפט ולא יכריחו אותם להיכנס למחלוקת שבעלי הדין יכלו לפתור בעצמם. כך גם מתקין התקנות קבע כי סנקציית מחיקת כתבי טענות היא ראוייה רק לאחר אי-היענות

121 כך למשל: הוראת תקנה 158 לתקנות סדר הדין האזרחי שלפיה תובע פותח בהרצאת פרשתו היא נגזרת של רעיון "המוציא מחברו עליו הראיה" ואינה קביעה טכנית גרדא של סדר הדין. שיטת המשפט הישראלית ירשה רעיון זה משיטת המשפט העברי. ראו: בבלי בבא קמא, לה, עמ' א וכן דף מו, ב; ירושלמי, סנהדרין ג, ח; ערך המוציא מחברו עליו הראיה, אנציקלופדיה תלמודית (כרך ט', תשי"ט) טורים תנ"א-תנ"ב; נחום רקובר, ניבי תלמוד (תשנ"א). יודגש כי תקנה זו עוסקת בסדר הבאת הראיות, ואילו המוציא מחברו עליו הראיה נוגע לנטל השכנוע, אך כיום מקובל כי הנושא בנטל השכנוע פותח גם בפרשת הבאת הראיות. וכך למשל הוראות הסמכות המקומית מגלמות את רעיון "תובע הולך אחר נתבע", ואין לראות בהן קביעות טכניות בלבד. ראו למשל: תקנה 3 לתקנות סדר הדין האזרחי, וכן רע"א 6920/94 לוי נ' פולג, פ"ד מט(2) 731, בעמ' 733. רעיון זה אף הוא מקורו במשפט העברי. ראו: הגהת הרמ"א על שו"ע, חושן משפט, סימן י"ד סעיף א, וכן שו"ת מהרי"ק, שורש א. אמנם נכון כי בפרשת פולג נקבע כי אין לייחס חשיבות גדולה לסוגיית הסמכות המקומית לנוכח המרחק הגאוגרפי הקצר שבין המקומות, אולם בכל זאת אי אפשר להתעלם מהוראות אלו, ויש צורך במקור נורמטיבי כדי לחרוג מכללי הסמכות המקומית. סוגיית הסמכות העניינית היא סוגיה מהותית יותר, וחרגה ממנה תוכל להביא לבטלות הפסיקה, אם כי כיום נשמעים קולות נגד משקלה זה ומצביעים על הפחתה במישור הסמכות. ראו: ע"א 1049/94 דור אנרגיה נ' חמדאן, פ"ד נ(5) 820. ע"א 1662/99 חיים נ' חיים, פ"ד נו(6), 295. וכן רע"א 11183/02 כלפה נ' זהבי, פ"ד נח(3) 49.

122 ראו: שוורץ (לעיל, הערה 18) בעמ' 320. עוד הוא טוען כי מקובל לייחס לגישה האינקוויזיטורית את החתירה לחשיפת האמת, אך היא עשויה להיות כרוכה בהוצאות המכבידות על בעלי הדין כבר בשלב מוקדם של ההליך הדיוני, הוצאות שעשויות להתברר בשלב מאוחר יותר כמיותרות. לעומת זאת בעניין גילוי המסמכים מיוחסת לשיטה האדוורסרית פגיעה בחתירה לחקר האמת אך היא מצמצמת את ההוצאות המוטלות על בעלי הדין.

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

לפנייה מקדימה של בעל דין ואי-היענות לצו בית המשפט. ייתכן כי סנקצייה זו חריפה מדי בהינתנה רק בגין הפרת הצו. מתקין התקנות שקלל שיקולים אלו והגיע להסדר זה או אחר, המגלם מבחינתו את שיקולי הצדק הראויים. אימוץ חלק מההסדר ללא חלקו האחר פוגע בשיקולי הצדק והאיזון ששקל מתקין התקנות. שלישיית, נקל לשער את האנדרלמוסיה וחוסר האחידות שתביא בכנפיה פסיקה יצירתית זו כשתינתן תורת כל שופט ושופט בידו להחליט מה הן "ההוראות הכלליות" שאותן רשאי הוא לאמץ, ומהן "ההוראות הטכניות" שעליהן הוא רשאי לוותר.

חיוניותה של האחידות בסדרי הדין מקבלת משנה תוקף גם על רקע ערכים דיוניים נוספים אשר מומחי המשפט הדיוני במשפט האמריקאי מעמידים ביסוד סדרי הדין. פרופ' רזניק (Resnik) כותבת כי הפעלה לא אחידה של הכללים עלולה לפגוע בעקיבות ובקוהרנטיות של החלטות בית המשפט. עניין פרוצדורלי זה כשלעצמו מחליש את הלגיטימיות שלהן עד כדי פגיעה ברעיון הדמוקרטי. לעומת זאת הפעלה אחידה וקוהרנטית של מבחן הפרוצדורליות עשויה ליתן תחושה של החלטה נכונה גם אם היא איננה כזאת. וכך כתבה:

Consistency is also viewed as justifying and legitimating decisions. Uniform application of legal rules may prove their "correctness"; if the same result always appears, it may after all be "right". [...] Even if the result is not correct, at least everyone is treated the "same". Consistency promotes equal treatment of individuals, thereby expressing the rhetoric of democracy, of "equality before the law".¹²³

ודוק, אני סבור כי הליך גילוי המסמכים נחוץ וחיוני לאור תכליתו של בית המשפט למשפחה. הליך הגילוי המוקדם הנהוג כיום נותן בידי בית המשפט תמונה חלקית בלבד. ללא המסמכים הקריטיים, מועילים ומזיקים כאחד, אי אפשר לקדם את התיק ולהביאו לפתרון מוסכם, מה גם שהדבר עלול לפגוע בצדק. אלא שיש לבחון מהי הדרך הטובה ביותר לעשות זאת. בפריזמה של דין דיוני: פיתוח עצמאי של קונסטרוקציות הוא בעייתי. אפשר להגדירו כתיקון עוול בעוול (תיקון עוול התקנת התקנה ופרשנותו של בית המשפט העליון) בעוול (יצירת קונסטרוקציות וביתור התקנות). לטעמי אין מנוס אלא

Judith Resnik, "Tiers", 57 S. Cal. L. Rev. (1984) 840, p.858. See also: Lawrence B. 123 Solum, "Procedural Justice", 78 S. Cal. L. Rev. (2004) 181, p.184. "If a system of procedure is widely regarded as a source of legitimate authority, then it will succeed in guiding action. If the system is seen as illegitimate or without authority, then the system may fail. [...] When we know the outcome to be unjust, the justice of the outcome cannot be the source of its legitimate authority. This conceptual point has a crucial corollary: only just procedures can confer legitimate authority on incorrect outcome"

מלתקן זאת בחקיקה המשנית, כדלקמן.¹²⁴ ללא הסדר חקיקתי הערכאות הדיוניות תמשכנה לפתח קונסטרוקציות, כל אחת ואחת לפי שיקול דעתה, וחלקן אף תחלטנה שאין ראוי לפתח כל קונסטרוקציה כפי שראינו לעיל. אמנם הגמישות של בית המשפט למשפחה היא חשובה, אך גבולות שיקול הדעת אמורים להיות מוסדרים בתקנות. בעלי הדין אמורים להכיר גבולות אלו כדי שיוכלו לתכנן מהלכיהם כנדרש.

ה. המשפט המשווה והצעות פתרון

1. המשפט המשווה

בחנתי את המצב המשפטי בסוגיה זו בשיטתן המשפטית של כמה מדינות. הראשונה שבהן אוסטרליה.¹²⁵ כשנערכו במדינה זו לרפורמה בדיני המשפחה היה ברור כי נושא הגילוי זקוק לרפורמה נרחבת. הליכי הגילוי הרגילים גרמו עלויות גבוהות והשהיות בדיון. מתדיינים בעלי עורף כלכלי חזק השתמשו בהליכי הגילוי כנשק נגד בני זוגם. החוק בטרם הרפורמה דרש לגלות כל מסמך "הקשור למחלוקת". עורכי הדין חששו מתביעת רשלנות מקצועית ולכן דאגו להשיג כל מסמך אף אם לא היה רלוונטי במיוחד. בנוסף, עורכי הדין ניצלו הליכים אלו כדי לגרוף כסף מלקוחותיהם. מצב זה הביא לבחינת הנושא בשלושה דוחות, ובעקבותיהם נערכה רפורמה.¹²⁶ נעשו שינויים בדיני

¹²⁴ רוטשילד וזמברג טוענים במאמרם (לעיל, הערה 88) כי דבריו של השופט אור בפרשת בוטח הם אמרת אגב, ולפיכך אינם הלכה מחייבת. לטענתם, בתי המשפט מוסמכים לסטות מהלכה מנחה זו תוך אבחון נסיבות כל מקרה ומקרה לגופו. אמנם נכון הוא כי בית המשפט העליון מציין כי בשל הסכמת הצדדים אי אפשר היה לחייב את הצד מעבר למה שהסכים, אך אי אפשר להתעלם מכך שבית המשפט העליון דן באריכות בפרשנותו של בית המשפט המחוזי ומקבל אותה. קשה לראות בכך אמרת אגב במובן הפשוט של המילה. לא בכדי אף לא בית משפט אחד בחר לנקוט דרך פרשנית זו. אני כן מתחבט בשאלה מדוע בתי המשפט השונים לא נעזרו בעקרון תום הלב כדי להפעיל את הסנקציות האמורות או כדי לחייב בגילוי מסמכים כללי וספציפי. עיקרון זה מוחל לאחרונה גם בסדרי הדין בבית המשפט למשפחה. ראו למשל: בג"ץ 5747/03 פלוני נ' פלונית, פ"ד נח(ה) 776, בעמ' 789, וכן למשל בג"ץ 58/08 פלונית נ' בית הדין הרבני בחיפה, פסקה 14 לפסק הדין (פורסם בנבו, 21.1.2010). ייתכן כי בתי המשפט ראו בסעיף 8(א) לחוק בכואה של עקרון תום הלב, שזה כזה עוסקים בצדק, ומה זה לא ניתן להחלה (הלכת בוטח), אף זה לא יינתן להחלה. כלומר, אם בית המשפט המחוזי והעליון נתנו דברם שלפיהם אי אפשר להשתמש בעקרון הצדק כדי לסטות מסדרי הדין, יהיה זה אך מגוחך לפנות לעקרון תום הלב ודרכו להחיל סדרי הדין שאותם ביקש המחוקק לייתר.

¹²⁵ ראוי לציין כי ועדת שינויים נסמכה בהמלצותיה רבות על המצב הקיים באוסטרליה. ראו: ארבל וגייפמן (לעיל, הערה 10) בעמ' 445-446 ועוד.

¹²⁶ ראו: Danny Sandor, Future Directions for documentary disclosure in the FCof A – Beyond the scattergun and the fishing rod; Report of the Disclosure subcommittee–

דין ודברים ו תשע"ב   בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה –
סוגיית גילוי המסמכים

המשפחה בפרק הנושא את הכותרת: גילוי (Disclosure). השינויים הבולטים הם חקיקת חובת הגילוי המוקדמת, קשירת ההליך למטרה המרכזית של הכללים ואימוץ המבחן של רלוונטיות ישירה בגילוי המסמכים. כל בעל דין מחויב למסור לבעל הדין שכנגד את כל המסמכים הרלוונטיים לנדון,¹²⁷ כלומר לא רק את המסמכים שעליהם נסמכים כתבי הטענות כבשיטה הישראלית. חובה זו קיימת בכל ההליכים, והיא נמשכת עד לסיומו של ההליך.¹²⁸ גם הוראת החיוב המתמשך איננה קיימת בחקיקה הישראלית. הצדדים חייבים לחתום על תצהיר שבו הם מצהירים שחובת הגילוי ידועה להם, וכי הם צייתו לה במלואה. צד שאיננו מגלה מסמך לא יוכל להציגו בהמשך אלא אם כן בהסכמה או ברשות בית המשפט. הוא עלול להיות מואשם בביזיון בית המשפט, להיות מחויב בהוצאות, ובית המשפט יכול גם להורות על מחיקת חלק מכתב התביעה (הוראה אחרונה זו אינה בסמכותו של בית משפט למשפחה בישראל).¹²⁹ ההנחה היא כי הדרישה להצגת מסמכים רלוונטיים בלבד תביא את עורכי הדין להשקיע בשלב הראשוני של ההליך. ראוי לציין כי בתביעות כלכליות קיימת חובת גילוי רחבה יותר, הכוללת הכנסות בני הזוג, הוצאות, השקעות ואינטרסים כלכליים ברכוש ועוד.¹³⁰ בלב לבו של ההליך מונחת התפיסה כי כל בעל דין חייב לדעת על כל הנכסים הנמצאים אצל בן זוגו. בניגוד לשיטת המשפט הישראלית, חובת הגילוי המוקדמת איננה מונעת מבעל דין לבקש צווי גילוי נוספים, צו גילוי ספציפי ואף צו לעיון.¹³¹ כמו כן יש בידו הרשות לבקש שבית המשפט

-
- Justice Graham Robert Mullane and Judicial Registrar David Peter Halligan; The Future Directions Committee Report.
127 ראו: כלל 13.07 לחוק המשפחה האוסטרלי.
128 ראו: כלל 13.01 לחוק המשפחה האוסטרלי: "Each party to a case has a duty to the court and to each other party to give full and frank disclosure of all information relevant to the case, in a timely manner. (2) The duty of disclosure starts with the pre-action procedure for a case and continues until the case is finalized"
129 ראו: כלל 13.14 לחוק המשפחה האוסטרלי: "If a party does not disclose a document as required under these Rules: (a) the party: (i) must not offer the document, or present evidence of its contents, at a hearing or trial without the other party's consent or the court's permission; (ii) may be guilty of contempt for not disclosing the document; and (iii) may be ordered to pay costs; and (b) the court may stay or dismiss all or part of the party's case"
130 ראו: כלל 13.04 לחוק המשפחה האוסטרלי: "Full and frank disclosure (1) A party to a financial case must make full and frank disclosure of the party's financial circumstances, including: (a) the party's earnings, including income that is paid or assigned to another party, person or legal entity; (b) any vested or contingent interest in property; (c) any vested or contingent interest in property owned by a legal entity that is fully or partially owned or controlled by a party"
131 ראו: כלל 13.22 לחוק המשפחה האוסטרלי: "Application for order for disclosure: (1) A party may seek an order that: (a) another party comply with a request for a list of

יורה לצד השני להגיש תצהיר אם מסמך ספציפי קיים או באילו נסיבות יצא מידיו.¹³² בטרם הגשת הבקשה המבקש אמור לעשות מאמץ סביר לפתור את הבעיה מושא הבקשה. כמו כן הוא אמור לשכנע את בית המשפט שבקשה זו אכן חיונית ותקדם את התיק לפתרון או תקטין עלויות.¹³³ הרפורמה באה לקצר את ההליך ולהימנע מהשהייתו, ולכן הוראות החוק קובעות גם באילו שיקולים על בית המשפט להתחשב בטרם יינתן צו המורה לצד השני לגלות מסמכים נוספים. על בית המשפט לבחון עד כמה יועיל הגילוי לפתרון הסוגיות שבמחלוקת, מהן העלויות המסתברות, אי-הנוחות שתיגרם לצדדים, פרק הזמן שהתיק יתעכב בעקבות מתן הצו, וכן עד כמה ישפיע צו הגילוי על התוצאה הסופית.¹³⁴ מלבד חובת הגילוי המוקדם אפשר להעביר שאלון לצד השני, המכיל מערך אחד של 20 שאלות בלבד.¹³⁵

---

documents in accordance with rule 13.20; (b) another party disclose a specified document, or class of documents, by providing to the other party a copy of the document, or each document in the class, for inspection by the other party; (c) another party produce a document for inspection”

132 ראו: כלל 13.22 לחוק המשפחה האוסטרלי: (1) A “Application for order for disclosure: (1) A (d) a party file an affidavit stating: (i) that a specified party may seek an order that: document, or class of documents, does not exist or has never existed; or (ii) the circumstances in which a specified document or class of documents ceased to exist or passed out of the possession or control of that party”

133 ראו: כלל 13.22 לחוק המשפחה האוסטרלי: (2) A party making an application under subrule (1) must satisfy the court that the order is necessary for disposing of the case or an issue or reducing costs. *Note 1:* Before making an application under this Chapter, a party must make a reasonable and genuine attempt to settle the issue to which the application relates (see rule 5.03)”

134 ראו: כלל 13.22 לחוק המשפחה האוסטרלי: (3) In making an order under subrule (1), the court may consider: (a) whether the disclosure sought is relevant to an issue in dispute; (b) the relative importance of the issue to which the document or class of documents relates; (c) the likely time, cost and inconvenience involved in disclosing a document or class of documents taking into account the amount of the property, or complexity of the corporate, trust or partnership interests (if any), involved in the case; and (d) the likely effect on the outcome of the case of disclosing, or not disclosing, the document or class of documents”

135 ראו: כלל 13.26 לחוק המשפחה האוסטרלי: (1) After a case has been allocated to a first day before a Judge, a party (the *requesting party*) may serve on another party (the *answering party*) a request to answer specific questions. (2) A party may only serve one set of specific questions on another party. (3) The specific questions must: (a) be in writing; (b) be limited to 20 questions (with each question taken to be one specific question); and (c) not be vexatious or oppressive” (ההדגשות שלי – י”כ).

שיטת המשפט הקנדית מחייבת להגיש תצהיר כלכלי (Financial Statements) מיד בתחילת ההליך ללא כל דרישה מצד בעל הדין שכנגד.¹³⁶ תצהיר זה אמור לכלול את כל פריטי הרכוש וכל מקורות ההכנסה של בעל הדין. התצהיר הוא אלמנט קריטי בהליך הגילוי בבית המשפט למשפחה.¹³⁷ התצהיר מסייע לצמצם את הפלוגתאות כבר בתחילת ההליך ומאפשר להגיע להסכם פשרה בשלב מקדמי. התצהיר הוא שלב ראשון בגילוי וכלים נוספים לגילוי זמינים בידי בית המשפט,¹³⁸ שלא כבשיטה הישראלית. עם זאת חקיקת חובת הגילוי המוקדם הפכה את זכות החקירה הראשונית לזכות המותנית ברשות בית המשפט שאמורה להינתן רק במקרים חריגים.¹³⁹ התצהירים הללו הפכו את השיטה המשפטית לשיטה אינקוויזיטורית יותר ואדוורסרית פחות. אחריות גדולה יותר באיסוף

British Columbia: Supreme Court Rules, BC Reg 221/90, Rules 60A; Alberta: Family Law Practice Note 2, Matrimonial Property Act, R.S.A. 1980, ch. M-9, § 31 and Alta. Reg. 458/78; Manitoba: Manitoba Regulation 553/88 Court of Queen's Bench, Rule .Rule 69.14, Form 69K, etc. Civil Procedure 70.05; Ontario: Ontario Rules

137 ראו: Thompson (לעיל, הערה 93) עמ' 161.

138 כך למשל: כאשר בעל דין איננו ממלא את חובת הגילוי מטעמו, רשאי שופט להורות לצד שלישי לחשוף מסמכים שיש בידו: כלל 70.10 לחוק הפרוצדורה האזרחית של נובה סקוטיה, קנדה: "Disclosure: orders to third parties. (1) Where a party has failed to make adequate disclosure [...] the court officer may order a person other than a party to provide information in that person's possession, custody or control respecting the party. The information may relate to the party's income, expenses, assets, liabilities, employment, or residence. (2) The term 'person' in sub-rule 70.10(1) includes a corporation, a public body or Her Majesty". וכך למשל: בבקשה לשנות את שיעור המזונות הורה בית המשפט לאשתו החדשה של הבעל, שאינה בעלת דין, למלא הצהרה כלכלית ורכושית וכן הורה על התייצבותה בבית המשפט. ראו: *Gladwin v. Gladwin* 123 N.S.R. (2d) 159 (1997). מלבד זאת נקבעו גם סנקציות המאפשרות לבית המשפט למחוק את תביעתו של צד שאיננו מגיש תצהיר פיננסי: Ontario Rules Civil Procedure, O. Reg. 69.14 (Can.). "...Sanctions for Failure to Deliver Financial Statement or to Give Particulars (9) Where a spouse fails to comply with an order to deliver a financial statement, a new financial statement or particulars, (a) the court may dismiss the spouse's action or strike out his or her answer; and (b) a judge may make a contempt order against the spouse"

139 See: paper by Carole Curtis, *Philosophy and Over-view of the Rules*, (1999), Para. 24: "Both discovery and cross-examinations are now called questioning. Questioning the other party is no longer available as a right in family law cases. [...] This system has been in place in the former Unified Family Court in Hamilton for many years and has been successful; in appropriate cases, the parties or their lawyers consent to the questioning. However, with more stringent disclosure requirements in the rules, and more consequences for failure to disclose, questioning a party should become a last resort and should not be required in the average family law case, as all the data needed .should be available and produced through other means"

העובדות הוטלה על בית המשפט, בעיקר משום שחלק גדול מהמתדיינים בדיני המשפחה אינם מיוצגים, ויכולתם באיסוף הראיות די מוגבלת.¹⁴⁰ בארצות הברית בחנתי את שיטתן המשפטית של כמה מדינות. בשיטת המשפט באריזונה נקבע הסדר דומה להסדר הקבוע בשיטה האוסטרלית. יש חובה לגלות כל מסמך רלוונטי לכל הסוגיות שבסכסוך.¹⁴¹ בנוסף, כל הצדדים אמורים למלא הצהרה (Resolution Statement) בתוך 40 יום מהגשת כתב ההגנה האחרון.¹⁴² מטרתה של ההצהרה היא לצמצם את הפלוגתאות בשלב מוקדם של ההליך ולהימנע מהליכי גילוי מתמשכים. אולם בשונה משיטת המשפט הישראלית, אם צד סובר שחסרים לו מסמכים ספציפיים הוא יכול לעתור לבית המשפט שיורה על ציות לחובת הגילוי הרחבה.¹⁴³ בשיטת המשפט בפלורידה החליט בית המשפט העליון כי כללי הפרוצדורה של בית המשפט למשפחה צריכים להיות נפרדים מכללי הפרוצדורה הכלליים. בית המשפט העליון הקים בשנת 1992 ועדה כדי שתמליץ על כללי פרוצדורה חדשים. הוועדה המליצה על כללים חדשים שבאו לפשט את ההליך, להחישו ולהקטין את עלויותיו. בשנת 1996 נחקקו סדרי דין מיוחדים לבתי המשפט למשפחה. במסגרת אלו אומצה חובת הגילוי המוקדם (Mandatory Disclosure), המורה על המצאה אוטומטית של מסמכים לצד שכנגד.¹⁴⁴ חובת גילוי זו משתנה לפי גובה ההכנסה של בעל הדין, אך ככלל כל בעל דין אמור להמציא לבעל דינו את כל המסמכים שיש בידיו, כולל העתק של המסמכים, בתוך 45 יום מיום כתב ההגנה האחרון.¹⁴⁵ בשל אי-גילוי מסמך באופן מידי יהיה בלתי אפשרי להביא ראיה בנוגע לאותו מסמך.¹⁴⁶ כבשיטת המשפט באוסטרליה ובאריזונה, על אף חובת הגילוי המוקדם בעל דין רשאי להגיש בקשה לגילוי נוסף.¹⁴⁷ בשיטת המשפט בקליפורניה החקיקה הרלוונטית פותחת ברציונל המצדיק את הגילוי המוקדם. החוק קובע כעניין של מדיניות לחשוף את כל הרכוש בעת הפרדה כדי להגיע

140 ראו: Thompson (לעיל, הערה 93) עמ' 175.

141 ARIZ. R. CIV. P. 49 (להלן – החוק האזרחי של אריזונה).

142 ראו: § 97 לחוק האזרחי של אריזונה.

143 Davis (לעיל, הערה 15) בעמ' 46: "In more complex cases, if a party believes more detailed disclosure is necessary, that party can require compliance with the broader disclosure requirements of Rule 26.1, ARCP by filing a notice requiring such compliance within 20 days of a responsive pleading"

144 FLA. FAM. L. R. P. 285 (להלן – חוק המשפחה של פלורידה).

145 יש עוררין עד כמה בתי המשפט אכן אוכפים חובה זו, ראו: David L. Manz, "Financial affidavits in dissolution of marriage actions: are they really mandatory?" 79 Fla. Bar J. (2005) 1

146 ראו: § 12.286(f) לחוק המשפחה של פלורידה.

147 FLA. R. CIV. P. 12.380 וכן ראו: Hastings and Reynolds (לעיל, הערה 13) בעמ' 16: "...a party may apply for an order compelling discovery for failure to comply with any discovery request under the family rules, including failure to comply with the mandatory disclosure"

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

לחלוקה שווה בהליך הגירושין וגם כדי להעריך נכונה את מזונות הילדים ומזונות האישה.¹⁴⁸ החוק קובע כי הוא מבקש לצמצם את האופי האדוורסרי של ההליך באמצעות חיוב של חשיפה מלאה של כל המסמכים.¹⁴⁹ חובה זו חלה על כל סוגי המסמכים בכל הליך של גירושין (כלומר לא רק בהליכים הקשורים בחלוקת רכוש). חובה זו היא חובה מתמשכת, ויש לעדכן את תצהירי הגילוי בכל עת שמגיע מסמך חדש לידיו של אחד מהצדדים.¹⁵⁰ כאמור, חובה מתמשכת זו איננה מוזכרת כלל בתקנות הגילוי הישראליות. כל צד חייב למסור לחברו הצהרה באשר לכל המסמכים שנמצאים בידו.¹⁵¹ בסכסוכי רכוש קיימת חובת משלוח תצהיר נוסף לבעל הדין שכנגד בסופו של ההליך, בטרם מתן פסק הדין או בטרם חתימה על הסכם פשרה.¹⁵² כאשר צד איננו חושף את כל המידע שבידו, בעל הדין שכנגד רשאי לבקש מבית המשפט לאכפו לעשות כן.¹⁵³ אם בעל דינו איננו נענה לצו, החוק מציע כמה וכמה סנקציות, ובהן אימתן אפשרות להביא ראיות בנוגע לאותו מידע שהוסתר, מתן פסק דין בגין אותו חלק

---

148 ראו: § 2100 לחוק המשפחה של קליפורניה: "The Legislature finds and declares the following: (a) It is the policy of the State of California (1) to marshal, preserve, and protect community and quasi-community assets and liabilities that exist at the date of separation so as to avoid dissipation of the community estate before distribution..."

149 ראו: § 2100 לחוק המשפחה של קליפורניה: "(b) Sound public policy further favors the marital dissolution and the attendant costs by reduction of the adversarial nature of fostering full disclosure and cooperative discovery"

150 ראו: § 2100 לחוק המשפחה של קליפורניה: "(c) In order to promote this public policy, a full and accurate disclosure of all assets and liabilities in which one or both parties have or may have an interest must be made in the early stages of a proceeding for dissolution of marriage or legal separation of the parties. Moreover, each party has a continuing duty to immediately, fully, and accurately update and augment that disclosure to the extent there have been any material changes"

151 ראו: § 2103 לחוק המשפחה של קליפורניה: "In order to provide full and accurate disclosure of all assets and liabilities in which one or both parties may have an interest, each party to a proceeding for dissolution of the marriage or legal separation of the parties shall serve on the other party a preliminary declaration of disclosure..."

152 ראו: § 2105 לחוק המשפחה של קליפורניה: "(a) [...] before or at the time the parties enter into an agreement for the resolution of property or support issues other than pendente lite support, or, if the case goes to trial, no later than 45 days before the first assigned trial date, each party, or the attorney for the party in this matter, shall serve on the other party a final declaration of disclosure and a current income and expense declaration, executed under penalty of perjury on a form prescribed by the Judicial Council..."

153 ראו: § 2107 לחוק המשפחה של קליפורניה: "(a) If one party fails to serve on the other party a preliminary declaration of disclosure [...] the complying party may, within a reasonable time, request preparation of the appropriate declaration of disclosure or further particularity"

שהוסתר¹⁵⁴ או ביטול פסק דין שניתן בעקבות אי-הגילוי.¹⁵⁵ כבשיטות המשפט הקודמות מלבד השיטה הישראלית, חובת גילוי מוקדמת זו איננה מונעת מבית המשפט ליתן צווי גילוי נוספים או לפעול בכל דרך הנראית לו כדי להגיע למשפט צדק.¹⁵⁶ לסיכום האמור לעיל, שיטות שונות ברחבי העולם מנהיגות בדיני המשפחה חובת גילוי מוקדמת ובכך השתוותה להן השיטה הישראלית. בחלק מהמדינות חובה זו רחבה מהחובה הקיימת בשיטה הישראלית, והיא כוללת את כל המסמכים הנוגעים לעניין הנידון ולא רק את המסמכים שעליהם נסמך כתב הטענות. בנוסף, בכל שיטות המשפט אשר סקרת, בית המשפט מוסמך לנקוט אמצעים נגד מפרי חובת הגילוי המוקדם, ובכללם צווי גילוי ועיון ספציפיים, מחיקת כתבי טענות ועוד. בשיטה הישראלית סמכות זו איננה מוענקת לבית משפט למשפחה. בכך השיטה הישראלית הופכת להיות חריגה משיטות המשפט ברחבי העולם, מבלי שיש לכך כל רציונל משכנע.

2. קריאה למתקין התקנות – אימוץ ההסדר הקיים במשפט המשווה ובבית הדין לעבודה

ובכן, מחד גיסא הליכה בדרך הקונסטרוקציות המתירה את כבלי סדרי הדין היא בעייתית. מאידך גיסא כבילת ידיהם של בתי המשפט למשפחה עלולה לגרום כי חוטא יהיה נשכר, האמת לא תצא לאור, והסכסוך לא יגיע אל קצו. צדה האחרון של המשוואה מחריף על רקע אופיו של הסכסוך המשפחתי.¹⁵⁷ אין לי אלא להמליץ בפני מתקין התקנות לבטל את הוראת תקנה 258ט(ד) לתקנות, המונעת אימוץ הוראות מסוימות מהליך גילוי המסמכים הכללי.¹⁵⁸ לחלופין אמליץ למתקין התקנות לאמץ בבית המשפט למשפחה את ההסדר הקיים בבית הדין לעבודה. אימוץ זה יפתור את בעיית גילוי

154 ראו: § 2107 לחוק המשפחה של קליפורניה: "File a motion for an order [...] (b) preventing the noncomplying party from presenting evidence on issues that should have been covered in the declaration of disclosure. (3) File a motion showing good cause for the court to grant the complying party's voluntary waiver of receipt of the noncomplying party's preliminary declaration of disclosure. (d) If a court enters a judgment when the parties have failed to comply with all disclosure requirements of this chapter, the court shall set aside the judgment"

155 ברשימה הזאת מפרט המחבר כמה החלטות שבהן בוטל פסק דין בעקבות הפרת חובת הגילוי: Rick C. Lal, "Family Law Corner Running Afoul of the Disclosure Statutes: Yet Another Ground for Setting Aside a Judgment", 40 *Orange County Lawyer*. Yet Another Ground for (1998) 38.

156 ראו: § 2111 לחוק המשפחה של קליפורניה: "A disclosure required by this chapter does not abrogate the attorney work product privilege or impede the power of the court to issue protective orders"

157 ראו: לעיל, הערה 72.

158 ביטול זה עדיין לא יסדיר את כל הבעיות, מכיוון שתתעורר שאלת היחס הראוי בין ההסדר הייחודי בבית המשפט למשפחה בדבר הגילוי המוקדם לבין ההסדר הכללי בדבר אי-הגילוי.

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

המסמכים ואף יתרום להרמוניה חקיקתית בין ההסדרים השונים. ובכך, שלב הגשת כתבי הטענות בבית הדין לעבודה זהה כמעט לחלוטין לזה שבבית המשפט למשפחה, וכך נקבע בתקנות בית הדין לעבודה: 159

11. (א) התובע ירשום בכתב התביעה או ברשימה המצורפת אליה, מה הם המסמכים שעליהם הוא נסמך בתביעתו, בין שהם ברשותו ובין שאינם ברשותו.

(ב) מסמך שרשם התובע כאמור בתקנת משנה (א) והוא ברשותו, יצרף העתק או תצלום שלו לכתב התביעה; אם איננו ברשותו – יציין בידי מי הוא נמצא לפי מיטב ידיעתו.

29. (ב) הנתבע רשאי לרשום בכתב הגנה, או ברשימה שיצרף לכתב הגנה, מהם המסמכים שעליהם הוא נסמך בהגנתו, בין שהם ברשותו ובין שאינם ברשותו; כל מסמך שנרשם בכתב הגנה, או ברשימה שצורפה אליו, יצורף העתקו או תצלומו אם הוא ברשות הנתבע.

לאחר הוראות אלו לא הותקנה, וכך ראוי בעיניי, תקנה השוללת את הסדר גילוי המסמכים הכללי. אדרבה, הסדר זה מאומץ בתקנות בית הדין לעבודה, למעט תנאיו "הפרוצדורליים":

סימן ט': הליכי ביניים להבהרת כתב טענות: פרטים נוספים, גילוי ועיון במסמכים, שאלונים.

46. (א) בית הדין או הרשם רשאי ליתן צו למסירת פרטים נוספים, ולבקשת בעל דין אף לגילוי או לעיון במסמכים, אם היה סבור שיש צורך בכך כדי לאפשר דיון יעיל או כדי לחסוך בהוצאות.

[...]

(ד) לא קיים בעל דין צו שניתן על פי תקנת משנה (א) או (ב), רשאי בית הדין או הרשם להאריך את המועד לקיום הצו או למחוק את כתב טענותיו.

תקנה זו תואמת למעשה את רוח הקונסטרוקציה השנייה שנבנתה בבתי המשפט למשפחה כדלעיל: היא מנטרלת את התנאים הפרוצדורליים: אין צורך בפנייה לבעל

---

159 תקנות בית הדין לעבודה (סדרי דין).

הדין שכנגד, אין צורך להמתין לתגובתו, ואין קציבת פרק זמן להגשת בקשת הצו לבית המשפט. תקנה זו מאפשרת פנייה ישירה לבית המשפט לבקשת צו גילוי ועיון. בזכות נטרול זה ההחלטות בסכסוך המשפחתי לא תתעכבנה בשל עניינים פרוצדורליים. שנית, ולא פחות חשוב, הסנקציה החריפה יותר, מחיקת כתבי טענות, אומצה בהליכי הגילוי בבית הדין לעבודה. אימוץ הסדר דומה בבית המשפט למשפחה עשוי לפתור את הבעיות המרכזיות המתוארות במאמר זה, יתרום לאחידות בשיטה, יעניק לבית המשפט כלים להגיע לחקר האמת ויסייע בידם להגיע לפתרונות צודקים יותר, שממילא יהיו מוסכמים יותר. ייתכן כי הסדר זה אף ישפיע כבר בשלב הגילוי המוקדם (EX ANTE):¹⁶⁰ בעל דין ובא כוחו, המודעים לסמכותו המעוגנת בחקיקה של בית המשפט להורות על חשיפת מסמכיהם, ישקלו אם לא ראוי לצרפם כבר בשלב כתבי הטענות כפי שמחייבות התקנות. צו מאוחר (EX POST) עלול להביא לחיובם בהוצאות, כפי שקורה בהליך ההודיה, שלפיו בעל דין המתבקש להודות בעובדה ואיננו מודה בה יישא בהוצאות ההודאה.¹⁶¹ אפשר להציע דרך נוספת והיא התקנת תקנה שתחיל את תקנה 143(3) בבית המשפט למשפחה במפורש. עניינה של תקנה זו הוא סמכות שופט להורות על גילוי מסמכים בשלב קדם-המשפט. הקושי בהצעה זו הוא שהתקנה איננה נתפסת כמקור הסמכות הנורמטיבי לגילוי כי אם רק קובעת את העיתוי שבו מוסמך שופט להשתמש בתקנות אחרות. לכן ספק עד כמה דרך זו תועיל.

מלבד זאת אציע לאמץ בחקיקה הישראלית הוראות נוספות הקיימות במשפט המשווה. ראשית, תקנות הגילוי בשיטות המשפט דלעיל קובעות כי יש לצרף את כל המסמכים הרלוונטיים לעניין הנידון ולא רק את המסמכים שעליהם נסמך כתב הטענות, כבשיטה הישראלית. אם יאמץ מתקין התקנות הישראלי הוראה זו, ירחיב הדבר את היקף המסמכים הנדרשים לגילוי, וכן תהיה בידו הסמכות למחוק את כתב הטענות של בעל דין שלא צירף את כל המסמכים, לרבות המסמכים המזיקים.¹⁶² שנית, כמובן, אימוץ סמכות למתן צווי גילוי, גילוי ספציפי ועיון למרות הליכי הגילוי המוקדם. שלישי, כבשיטת המשפט בקליפורניה, אפשר לאמץ בחקיקה הוראות הקובעות באילו שיקולים על בית המשפט להתחשב בטרם יינתן צו המורה לצד השני לגלות מסמכים נוספים. כמו למשל: עד כמה יועיל הגילוי לפתרון הסוגיות שבמחלוקת, מהן העלויות המסתברות, אי-הנוחות שתגרום לצדדים, פרק הזמן שהתיק יתעכב בעקבות מתן הצו, וכן עד כמה ישפיע צו הגילוי על התוצאה הסופית. בזכות קווים מנחים יינתנו צווים רק בעת הצורך, ולא יהיה

160 הדבר מתקשר לגישת הניתוח הכלכלי אל המשפט. ראו: אלון קלמנט ורועי שפירא, "יעילות וצדק בסדר דין אזרחי – גישה פרשנית חדשה", משפט ועסקים ז (תשס"ז) 75, בעמ' 92. המחברים אמנם מתייחסים לשלב ההתנהלות או החוזה בין הצדדים בטרם תחילת ההליך המשפטי, אך באנלוגיה לסוגיה דנן גם את ההליך המשפטי אפשר לחלק לשלבי המוקדמים – הוולונטריים (EX ANTE) – לשלבי המאוחרים (EX POST).

161 ראו: תקנה 103 לתקנות סדר הדין האזרחי.

162 ראו: תקנה 91 לתקנות סדר הדין האזרחי, וראו: הדיון בהערה 115 לעיל.

דין ודברים ו תשע"ב בין סדר הדין בבתי המשפט הכלליים לסדר הדין בבתי משפט למשפחה – סוגיית גילוי המסמכים

בהם לעכב את ההליך. קווים מנחים בחקיקה אף יביאו לאחידות בפסיקה ויתרמו לחיזוק התחושה של ציבור המתדיינים כי אכן נעשה צדק וכי הפסיקה איננה שרירותית. מנגד יש להביא בחשבון כי בקווים מנחים יש כדי לצמצם את מרחב שיקול הדעת של השופט במקום שבו ראוי להפקיד בידיו שיקול דעת רחב. לאור זאת ראוי לנסח את הקווים המנחים באופן רחב יותר כדי לאפשר את מידת התמרון הרצויה. מידת התמרון תשקף את האופי האינקוויזיטורי הרצוי בסוגיית גילוי המסמכים. רביעית, ראוי לאמץ את חובת הגילוי המתמשכת, שלפיה חובה על כל בעל דין להציג בפני בית המשפט כל מסמך המגיע לידיהו במהלך ההליך, עד לסיומו של ההליך. חובה זו תצמצם את הפער בין האמת העובדתית לאמת המשפטית ותביא לחלוקה צודקת יותר של הרכוש המשפחתי.¹⁶³ מנגד חובה זו עלולה לסרבל את ההליך המשפטי ולהשהותו בגין כל מסמך עתידי שיצוץ.

3. מבתי משפט למשפחה לבתי המשפט הכלליים

לאחרונה, בעקבות תיקון תשס"ו, שונתה תקנה 75 לתקנות הנוגעת להליך הכללי, וכך נקבע בה: "בעל דין ירשום בכתב טענותיו, או ברשימה מצורפת אליו, מהם המסמכים שעליהם הוא מסתמך ויצרפם לכתב הטענות".¹⁶⁴ לפני תיקונה זה הסתפקה התקנה בצירוף רשימת המסמכים בלבד. בסעיפה השני של התקנה נקבע כי כאשר תוכנו של מסמך הוא עניין מהותי במשפט, יש להביא בכתב הטענות את נוסח המסמך או לצרפו אל כתב הטענות.¹⁶⁵ תיקון תשס"ו איחד את שני הסעיפים לסעיף אחד המורה על רישום רשימת מסמכים ועל צירופם לכתבי הטענות. פרופ' שוורץ רואה בתיקון זה חלק מהמגמות המרכזיות המאפיינות את התפתחות סדר הדין האזרחי בשנים האחרונות, המתבטאת בכרוסם ביסודות הקלאסיים של השיטה האדוורסרית ואימוץ יסודות בעלי אופי אינקוויזיטורי. כחלק ממגמה זו הוטלו על בעלי הדין חובות גילוי רחבות לכל אורך ההליך הדיוני האזרחי.¹⁶⁶ הגילוי המוקדם מתחיל אפוא כבר בשלב הגשת כתבי הטענות.¹⁶⁷

163 אמנם גישת הפסיקה הישראלית בדיני המשפחה היא הימנעות ככל האפשר מקשר מתמשך בין בני הזוג, ובתי המשפט נמנעים למשל מתשלום עתי של חלוקת כושר השתכרות בין איש לאשתו. ראו: בע"מ 4623/04 פלוני נ' פלונית, פסקה 26 לפסק הדין (פורסם בנבו, 26.8.2007), אם כי כאן עסקינן בחובת גילוי מתמשכת במסגרת ההליך המשפטי, ואין אפוא חשש כי הדבר יגרום לבני הזוג התחשבנויות אין-סופיות מכיוון שההתחשבנויות ייתמו עם סיומו של ההליך המשפטי.

164 תקנות סדר הדין האזרחי (תיקון מס' 3), תשס"ו-2006, ק"ת 834.

165 רע"א 9728/04 עצמון נ' חיפה כימיקלים בע"מ, פ"ד נט(3) 760, בעמ' 765.

166 שוורץ (לעיל, הערה 18) בעמ' 323, וכן רע"א 9288/07 איוב נ' צבי (פורסם בנבו, 7.11.2007).

167 שוורץ (לעיל, הערה 18) בעמ' 324, וגם הערה 25 לעיל.

ובכן, אם פתחתי את מאמרי בשאלה אם יצעד ההסדר הספציפי במשפחה אחר ההסדר הכללי, הרי שכעת נהפכת נקודת המבט, וההסדר הכללי הוא הצועד בעקבות ההסדר הספציפי ומאמץ לחיקו את הגילוי והצירוף המוקדם! למעשה, עם תיקון תשס"ו הלך והצטמצם הפער שבין חובת הגילוי המוגברת הקיימת בבית המשפט למשפחה לבין חובת הגילוי הקיימת בבתי המשפט הכלליים, הגם שבבית המשפט למשפחה יש גם חובת תצהיר והרצאת פרטים.¹⁶⁸ בהמשך לתיקון זה יש לתהות אם לא היה מקום לערוך בד בבד תיקון רוחבי בתקנות סדר דין אזרחי ולשנות גם את תנאיו הפרוצדורליים ותנאיו האחרים של הסדר גילוי המסמכים הכללי. סבורני כי תקנות סדר הדין האזרחי סובלות כיום מהיעדר קוהרנטיות ואחידות. ממה נפשך: אם חובת צירוף מסמכים לכתב הטענות שוללת את רלוונטיות התנאים הפרוצדורליים ושוללת את הצורך בצווי הגילוי והעיון הספציפי, הרי משנוסדה חובת צירוף המסמכים גם בהסדר הכללי, יש לבטל את התנאים הפרוצדורליים ואת צווי הגילוי והעיון הספציפי גם בהסדר הכללי. לעומת זאת אם חובת צירוף המסמכים לכתבי הטענות אינה שוללת את רלוונטיות התנאים הפרוצדורליים ואינה שוללת את חיוניות צווי הגילוי והעיון הספציפי (כהוראות ההסדר הכללי כיום לאחר התיקון), הרי שיש לאפשר צווי גילוי ועיון ספציפי גם בבית המשפט למשפחה.¹⁶⁹ עם זאת, לדעתי, אין לבטל את הליכי הגילוי המוקדם גם לאחר תיקון תשס"ו. אסביר: תקנה 75 מורה לצרף רק את המסמכים שעליהם מסתמכים כתבי הטענות. לעומת זאת הליכי הגילוי המוקדם מאפשרים לשופט להורות על גילוי כל המסמכים הנוגעים לעניין שבנידון. אם כן, הליכי הגילוי מתייחסים למסמכים נוספים על אלו שצורפו בכתבי הטענות. לרוב יהיו אלו מסמכים מזיקים לבעל דין שלא צירפם, שאותם יהיה אפשר לחשוף רק באמצעות צווים וסנקציות, והם הם המסמכים החשובים לצד שכנגד. ראוי לבחון את הסדר גילוי המסמכים גם בהליך אזרחי חדש יחסית, המשולב אף הוא בתקנות סדר הדין האזרחי, הלא הוא פרק ט"ז: תובענות בסדר דין מהיר.¹⁷⁰ וכך קובעת הוראת התקנה:

168 "הצטמצם" ולא נסגר לחלוטין, שכן לעומת תקנה 75 לתקנות, המסתפקת בפירוט המסמכים ובצירופם, הרי שתקנה 258ט(ב) לתקנות מורה כי אם המסמך אינו ברשותו, על בעל דין לציין בתצהיר בידי מי נמצא המסמך. כמו כן כתבי הטענות בבית המשפט למשפחה מאומתים בתצהיר (תקנה 258ח לתקנות), ובמקרים מסוימים אף בהרצאת פרטים (תקנה 264 לתקנות).

169 מלבד זאת, תקנה 75 לתקנות איננה קובעת כל סנקצייה בצדה, ולא ברור מהו עונשו של המפר. אפשר להפנות לתקנה 91(א) סיפה, הקובעת כי "...רשאי בית המשפט או הרשם להורות על מחיקה או על תיקון של כתב טענות שלא קוימו לגבי הוראות תקנות אלה". אך נראה כי סנקצייה זו כללית מכדי שבתי המשפט ישתמשו בה כשלא יצורפו מסמכים לכתבי טענות. מה גם שאין היא מבחינה בין אי-צירוף לכתב תביעה לבין אי-צירוף לכתב הגנה כפי שהבחינה למשל תקנה 122 לתקנות.

170 תקנות סדר דין אזרחי (תיקון מס' 5), תשס"א-2001, ק"ת 820.

גילוי מסמכים מוקדם

214ח.א) לכתב טענות בתובענה בסדר דין מהיר יצרף בעל דין רשימה של המסמכים הנוגעים לעניין הנדון, המצויים או שהיו מצויים ברשותו או בשליטתו [...]

ב) היה המסמך מצוי ברשות מגיש כתב הטענות יצרף העתק או תצלום שלו לכתב הטענות; לא היה המסמך מצוי ברשותו, יציין בתצהיר בידי מי, למיטב ידיעתו, הוא מצוי.

ג) הוראות פרק ט' לא יחולו על תובענות בסדר דין מהיר [...] לא יצרף בעל דין מסמך כאמור בתקנת משנה ב) תחול לגביו תקנה 114א, בשינויים המחויבים.

שיטת הגילוי והעיון במסמכים בענייני משפחה הועתקה אפוא להליך זה, לרבות הוראה המבטלת את הוראות פרק ט'. מובן שהוראה זו מעוררת שאלות דומות לשאלות דלעיל, וודאי שאף היא איננה מוסיפה לקוהרנטיות ולהרמוניה שבין ההליכים השונים.¹⁷¹ דומני כי המלצתי בדבר אימוץ ההסדר הקיים בבית הדין לעבודה, לרבות צווי גילוי ועיון ולרבות הסנקצייה החריפה, רלוונטית אף להליך סדר דין מהיר. הצעה זו תתרום ליעילות ההליך ותתרום לאחידות ולהרמוניה חקיקתית בין כל ההליכים: הכללי, בית המשפט למשפחה, סדר דין מהיר ובית הדין לעבודה.

171 ראו: רחמים כהן ומנחם קליין, סדר דין מהיר בבית משפט השלום (תשס"ה) בעמ' 39: "מה יעשה בעל דין היודע שבידי הצד שכנגד מצוי מסמך רלוונטי שלא צורף לכתב הטענות ולא פורט ברשימת המסמכים? לדעתנו, התשובה לכך ברורה: אף שכעיקרון אין תחולה לפרק ט' לתקנות בסדר דין מהיר, בית המשפט מוסמך לתת צו המורה לבעל הדין המסתיר מסמך רלוונטי, לגלות את המסמך ולהמציאו לצד שכנגד. העובדה שמדובר בסדר דין מהיר בתובענה המוגבלת לסך של 50,000 ש"ח, אינה מפחיתה מחשיבות גילוי המסמכים וחשיפת האמת ואינה גורעת מזכות הצדדים לעיין במסמכים הרלוונטיים לתובענה. תקנה 214ח לתקנות, השוללת את תחולתו של פרק ט' לתקנות על הליך סדר דין מהיר, יוצאת מנקודת הנחה שבעל הדין יגלה את כל המסמכים הרלוונטיים, ואם אינו עושה כן, יורה לו בית המשפט לגלות את המסמך". וכן בש"א (שלום ת"א) 156307/03 לשם (ד.ג.) טכנולוגיות בע"מ נ' כהן, פ"מ תשס"ב(3) 655, שם התעלם בית המשפט לחלוטין מהוראת 214ח(ג) לתקנות. וכן לאחרונה ת"א (שלום י-ם) 6860/07 מנורה חברה לביטוח בע"מ נ' פייז (פורסם בנבו, 6.12.2009): "לאור האמור אין לקבל את הטענה כי מתקין התקנות לא נתן לבית המשפט יכולת לאכוף הסדר זה באופן אפקטיבי על-ידי מתן צו לגילוי מסמכים, כפי שהדבר נעשה, כדבר שבשגרה, בתובענות המתבררות בסדר דין רגיל".

סיכום

מאמר זה ביקש לבחון את המתח בין תקנות סדר הדין האזרחי לבין תקנות המשפחה. ראשיתו של המאמר בניתוח משולש היחסים ביניהן, המשתקף בשלושת סעיפיה של תקנה 258ב: הייחודי, השיווי והמפלט. בתוך כך ביקר המאמר את מקומה הנוכחי של ההוראה המשחררת את בתי המשפט מכבליהם של סדרי דין ודיני ראיות. כן ביקר המאמר את השימוש שבתי המשפט למשפחה עושים בהוראה זו אף במקומות שבהם היא חיונית פחות או לא חיונית כלל. במקום לפעול בנורמות מקומיות של סדרי דין, פונים בתי המשפט להוראה המשחררת אותם מכבלי סדרי הדין ומותירים את המערכת ואת הצדדים באי־ודאות. לאחר מכן עבר המאמר לבחון את משולש היחסים האמור בסוגיית גילוי המסמכים. ככל שהעמיק המאמר בהוראה השוללת את תחולת הליכי הגילוי המוקדם בבית המשפט למשפחה, נחשף חדלונה. תקנה זו כובלת את ידי בתי המשפט למשפחה בשללה מהם את האפשרות של מתן צו גילוי ועיון ספציפי. הוראה זו אינה מתיישבת עם תכלית הקמתו של בית המשפט למשפחה, עם עודף הגילוי והשקיפות הראוי בו, עם השאיפה לסיים תיקים במהירות וביעילות ובפתרון מוסכם על הצדדים ככל האפשר ועם המקובל בשיטות המשפט ברחבי העולם. בנוסף, פרשנות ערכאות הערעור שללה את האפשרות להיעזר בהוראת המפלט כדי לעקוף את ההוראה המונעת את תחולתם של הליכי הגילוי המוקדם. צמצום השימוש בהוראת המפלט מבורך בעיניי. עם זאת הותרת בתי המשפט ללא כל סמכות להורות על גילוי מסמכים היא בעייתית וחותרת תחת תכליות הקמתו של בית המשפט למשפחה.

בתי המשפט למשפחה צייתו רק למראית עין לפרשנות ערכאות הערעור. הם מרדו בהלכת בית המשפט העליון והחלו לפתח קונסטרוקציות יצירתיות כדי לאמץ חלקים מסוימים מהסדר גילוי המסמכים הכללי. המאמר מציג ביקורת על קונסטרוקציות אלו בהסתמכו על מומחים אמריקאים למשפט דיוני. הללו מציינים כי באין כללים ייפרע המשפט, וכי לאחידות יש תפקיד חשוב ביצירת לגיטימיות סביב החלטות בית המשפט. המאמר מציע פתרון בפני מתקין התקנות והוא אימוץ ההסדר הקיים בבית הדין לעבודה. בהסדר זה – למרות הגילוי, העיון והצירוף המוקדם לכתבי הטענות – ניתנת אפשרות לבית הדין להורות על צו גילוי מסמכים ולהורות על מחיקת כתבי הטענות. זהו ההסדר הקיים למעשה גם בשיטות המשפט ברחבי העולם. גם גבולות שיקול הדעת ברורים וקיימים בחוק החרות, והדבר מקל את התנהלות בעלי הדין וראוי יותר בסביבת הדין הדיוני. עוד בוחן המאמר שמא יש מקום לבחון את תיקונו של הסדר גילוי המסמכים הכללי. צורך זה מתעורר כיום לאחר שנוספה הוראה המחייבת את צירוף המסמכים לכתבי הטענות. המאמר קורא בסופו להרמוניה חקיקתית בהליכי הגילוי המוקדם ולהפעלתם האחידה בהליך הכללי, בבית המשפט למשפחה, בבית הדין לעבודה ובהליך המהיר.

סיום

נהגי רכבת המשפחה הופתעו לגלות כי בקרי התנועה (ערכאות הערעור) נטרלו את מושב המפלט במקטעי דרך רבים. בכל אותם מקטעים שהונחו בשבילם מסילות ייחודיות לא תהיה להם כל דרך מילוט. כזהו גם מקטע הדרך של גילוי המסמכים. אלא שבמקטע זה גם נאסר עליהם לפתוח את גלגליהם לשימוש במסילות הרחבות גם אם יגלו סדקים ובקיעים במסילות הייחודיות שהונחו בשבילם. אין אפוא אפשרות סטייה: לא מעלה (שחרור מכבלי סדרי הדין) ולא הצדה (אימוץ הסדרים מהסדר הכללי). באין מוצא החלו הנהגים לחתור תחת המסילות הקיימות, ותחתן להניח מסילות אחרות, בסמוך למסילות הרחבות, אולם לא ממש על ידן. מסילות אלו לא נבדקו על ידי בקר הבטיחות הראשי, לא על ידי בקר הבטיחות המשני, והיו הן למורת רוח לבקרי התנועה. אם לא די בכך, הרי שכל נהג ונהג של רכבת המשפחה הניח את פסי רכבתו במקום אחר. הנוסעים חוששים מאנדרלמוסיה בתנועת הרכבות במקטע דרך זה, וספק בלבם אם תימצאנה תחנות ההעלאה וההורדה. קשה להם גם לצפות את תגובת הנהג: על אילו מסילות יחליט לנסוע – על המסילות הייחודיות, על המסילות הרחבות, או שמא על מסילות משלו? הנוסעים כבר אינם יודעים מה עדיף – מושב המפלט או החתירה תחת המסילות הקיימות. בין כך ובין כך מרגישים הם כי מועדי הנסיעה ויעדיה עלולים להשתבש באותה מידה. טרם פורסמה מפת דרכים ותחנות קבועה לנוסעים, ובכל יום ויום עליהם להתעדכן בה מחדש.